

รอยต่อก่อนประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารุฐ*

ทุกวันนี้ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของนักมานุษยวิทยา เนื่องจากตามป่าเขาของดินแดนแถบนี้ยังคงมีเผ่าพันธุ์มนุษย์มากมายหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งสืบพันธุ์มาจากมนุษย์เผ่าต่างๆ ในสมัยต้นประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เช่น เผ่านิกริโต ซึ่งเป็นชนชาติที่คล้ายกับพวกมนุษย์พื้นเมืองดั้งเดิมของทวีปออสเตรเลีย และยังมีเผ่าอื่นๆ ที่คล้ายกันกับเผ่าอินโดนีเซีย ซึ่งยังคงอยู่ในสภาพล้าหลัง จากการศึกษาที่ผ่านมานักวิชาการได้สรุปไว้ว่าดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นพื้นที่ที่มีเชื้อชาติและภาษาต่างๆ ประปนกันอย่างวุ่นวายที่สุด มีการผสมผสานกันระหว่างชนพื้นเมืองดั้งเดิมกับชนชาติที่อพยพเข้ามาในสมัยหลัง

ปัจจุบันนี้ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ตั้งของประเทศต่างๆ หลายประเทศด้วยกัน ได้แก่ ประเทศบนผืนแผ่นดินใหญ่ คือ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ มาเลเซีย รวมทั้งหมู่เกาะใหญ่ทั้งสอง คือ อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ อย่างไรก็ตามฟิลิปปินส์ ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก ในส่วนอื่นๆ ของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันกว้างใหญ่นี้ อิทธิพลจีนและอิทธิพลอินเดียได้แพร่เข้ามาถึงตั้งแต่สมัยโบราณ และในพื้นที่บางส่วน อิทธิพลจีนและอิทธิพลอินเดียได้แข่งขันช่วงชิงความเป็นใหญ่กันอยู่หลายศตวรรษ ได้แก่ ตังเกี๋ย อันหนำ และโคชินไชนา ซึ่งตั้งแต่อาณาจักรจามปาที่รับวัฒนธรรมฮินดูเสื่อมสลายไปแล้วในคริสต์ศตวรรษที่ 15 อิทธิพลจีนก็เพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าบรรดาเมืองโบราณต่างๆ จะได้มีการติดต่อทางการค้าและทางการทูตกับประเทศจีนมาตั้งแต่ช่วงต้นคริสตศตวรรษที่ 6-7 แต่อารยธรรมจีนก็ไม่ได้มีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ (ยกเว้นแถบตังเกี๋ยและเวียดนามตอนเหนือ) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะประเทศจีนต้องการให้ประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จีนเรียกว่า “ชนชาติป่าเถื่อนทางทิศใต้” รองรับอำนาจอันยิ่งใหญ่ของตนด้วยการส่งเครื่องบรรณาการ และจีนจะแผ่อารยธรรมของตนไปพร้อมๆ กับการขยายอำนาจทางการเมือง ดังเช่นที่จีนเริ่มเข้าไปปกครองบริเวณแค้วนตังเกี๋ย และ

* ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

เวียดนามเหนือตั้งแต่สมัยราชวงศ์จีน (ราว 300 ปีก่อน ค.ศ. หรือราว พ.ศ. 300) และบังคับให้ชาวพื้นเมืองยอมรับขนบประเพณี ศาสนา ภาษา และตัวอักษรของตน ส่วนการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียเป็นไปอย่างสงบ ไม่มีอำนาจทางการเมืองแฝงอยู่เลย ประชากรในรัฐต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถเลือกรับอารยธรรมอินเดียมาผสมผสานกับอารยธรรมดั้งเดิมของตนได้ ด้วยเหตุนี้อารยธรรมอินเดียจึงกลายเป็นบ่อเกิดอารยธรรมต่างๆ หลายแบบในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อารยธรรมปยู อารยธรรมทวารวดี อารยธรรมศรีวิชัย อารยธรรมเขมร อารยธรรมจามปา เป็นต้น ส่วนอารยธรรมจีนจำกัดอยู่เฉพาะดินแดนที่จีนเข้าครอบครองเท่านั้น ดังนั้น ประวัติศาสตร์ทางด้านอารยธรรมของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงน่าสนใจมาก โดยเฉพาะในสมัยที่ดินแดนนี้ได้รับแรงกระตุ้นจากอิทธิพลอารยธรรมอินเดีย ทำให้ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการพัฒนาสูงขึ้นถึงขั้นที่ทัดเทียมกับอารยธรรมในส่วนอื่นๆ ของโลกทีเดียว

นักวิชาการได้ลงความเห็นว่าเป็นดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นดินแดนที่มีความเจริญทางอารยธรรมที่มีลักษณะของตนเองอย่างเด่นชัด ดังนั้น ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ได้รับแรงกระตุ้นจากอินเดีย ดังเช่นศิลปกรรมในบริเวณเมืองโบราณสมัยทวารวดี เมืองพระนคร(กัมพูชา) พุกาม (พม่า) ชวาภาคกลาง และจามปา (เวียดนาม) นั้น จึงแตกต่างไปจากศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของอินเดียไม่ว่าจะเป็นแบบฮินดูหรือแบบพุทธก็ตาม

อิทธิพลอินเดียแตกต่างจากอิทธิพลของจีนในข้อที่ว่า อิทธิพลอินเดียไม่มีอิทธิพลทางการเมืองแอบแฝงอยู่ด้วย วัฒนธรรมอินเดียที่ค่อยๆ แทรกซึมเข้าไปมีอิทธิพลในสังคมพื้นเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเป็นวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปจากวัฒนธรรมเดิม ดังที่ศาสตราจารย์ฮอร์ชเชเดส' ได้กล่าวไว้ว่า ชนชาติต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับแรงจูงใจจากวัฒนธรรมอินเดียนั้นมิได้เป็น "คนป่า" แต่เป็นชุมชนที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงพอสมควรอยู่แล้ว และการที่อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียมาอิทธิพลต่อประชาชนในดินแดนนี้ ก็ไม่ใช่เป็นการริเริ่มจากฝ่ายอินเดียเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นความสมัครใจของชนแถบนี้ ซึ่งเป็นฝ่ายเลือกรับวัฒนธรรมอินเดียที่ตนพอใจมาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมของตน ดังได้พบว่ารัฐทั้งหลายที่เรียกกันว่า "รัฐที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย" นั้น เมื่อวัฒนธรรมอินเดียแพร่เข้ามาแล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นไปตามเดิม มิได้มีการเปลี่ยนแปลงเพราะอิทธิพลจากภายนอกเลย โครงสร้างทางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะอิทธิพลของอินเดีย ระบบวรรณะซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของชาวฮินดูแทบจะไม่มีอิทธิพลต่อสังคมพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลย และผู้หญิงก็ยังคงมีฐานะสูงในสังคมพื้นเมืองซึ่งแตกต่างจากสถานภาพของผู้หญิงในสังคมอินเดีย

และแม้แต่เมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว ความเชื่อดั้งเดิม และการปฏิบัติตามคติศาสนาหรือลัทธิดั้งเดิมก็ยังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคง และเพื่อให้เข้ากันได้กับความเชื่อพื้นเมือง ศาสนาใหม่ทั้งสอง (ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา) ก็ได้เปลี่ยนแปลงหลักความเชื่อถือที่สำคัญหลายประการ

ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของประชาชนเผ่าพันธุ์ต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจึงต้องศึกษาวัฒนธรรมพื้นเมืองของชนชาติต่างๆ ที่สร้างวัฒนธรรมเหล่านั้นขึ้นมา อย่างไรก็ตามนับเป็นความยากลำบากสำหรับนักวิชาการที่จะเข้าถึงข้อมูลด้านวัฒนธรรมพื้นเมืองในดินแดนแห่งนี้ เพราะดินแดนแถบนี้ถูกอินเดียและจีน ซึ่งเป็นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่และมีอารยธรรมสูงมาคบบังอยู่ ตั้งแต่ก่อนที่ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเริ่มต้น และที่สำคัญคือการศึกษาวัฒนธรรมพื้นเมืองพัฒนาขึ้นจนถึงขีดสุด ก็เพราะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียและจีน ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคต้นของประเทศต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ยกเว้นฟิลิปปินส์) จึงต้องอ้างอิงจากหลักฐานของอินเดียและจีน และการกำหนดอายุสมัย เพื่อแบ่งแยกยุคสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นออกจากยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายนั้นสามารถแบ่งแยกโดยอาศัยร่องรอยอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมพื้นเมืองของชนชาติต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

I. วิเคราะห์จากหลักฐานเอกสาร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นการยากยิ่งที่จะศึกษาหาข้อมูลด้านวัฒนธรรมพื้นเมืองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น เนื่องจากมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมจีนจนแยกไม่ออก อย่างไรก็ตามในการศึกษาที่ผ่านมานักวิชาการได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นปกครอง ราชสำนัก และศาสนสถานซึ่งแสดงหลักฐานของการรับวัฒนธรรมต่างถิ่นไว้มากที่สุด และแม้แต่เอกสารของจีนและอินเดียก็ไม่ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นเมืองมากนัก ส่วนตำราภูมิศาสตร์โบราณของยุโรปก็ช่วยได้ไม่มากนัก

ชื่อที่ใช้เรียกดินแดนบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้นๆ นั้นปรากฏในมหากาพย์รามายณะ¹ (บันทึกเรื่องราวในช่วง 300 ปีก่อน ค.ศ. และต่อเติมในช่วง ค.ศ. 200) ในชื่อว่า "สุวรรณทวีป" หมายถึงคาบสมุทรทองคำหรือ "สุวรรณภูมิ" ซึ่งหมายถึงดินแดนแห่งทอง วรรณกรรมทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาค² และมีลินทปัญหา (ฉบับเดิมมีอายุอยู่ในช่วง ค.ศ. 100 แต่ต้นฉบับสูญหายไปแล้ว ฉบับปัจจุบันเป็นฉบับที่แปลเป็นภาษาบาลีโดยภิกษุชาวลังกาใน ค.ศ. 400) และ

มหานิทศ (คัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลี ซึ่งมีอายุราวคริสต์ศตวรรษที่ 2) มักจะกล่าวถึงพวกพ่อค้าที่ ชอบแล่นเรือไปค้าขายทางทิศตะวันออกซึ่งรู้จักกันในนามว่า “สุวรรณภูมิ” แต่จากวรรณกรรมอินเดีย เราเก็บความได้เพียงว่าในอินเดียสมัยนั้น คิดกันอย่างเลื่อนราวว่ามีดินแดนทองที่อยู่ทางตะวันออกของ มหาสมุทรอินเดีย ถ้าผู้ใดต้องการแสวงหาโชคและความร่ำรวย จะต้องเดินทางไปยังดินแดนแห่งนี้ แต่ก็ได้ไม่ได้บอกอะไรเกี่ยวกับการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียมาทางตะวันออก

ส่วนหลักฐานด้านเอกสารจีน⁴ นั้น นับว่ามีคุณค่าในด้านภูมิศาสตร์ด้านการเมือง และด้านการ ค้าขาย อีกทั้งยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับภาพราชสำนักแบบฮินดูที่เก่าแก่ที่สุดคือ ราชสำนักของรัฐฟูนัน และยังคงกล่าวถึงรัฐต่างๆ ในแหลมมลายู ซึ่งมีชื่อเป็นภาษาสันสกฤต บันทีกของจีนที่เก่าแก่ที่สุดที่ กล่าวถึงรัฐโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือบันทีกของทูตจีน สมัยสามก๊ก 2 ท่าน คือ คังไถและชุยงได้เดินทางไปเจริญทางพระราชไมตรีกับรัฐฟูนัน ในรัฐสมัยของพระเจ้าฟันซุน ในราว ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 (ราว พ.ศ. 790-795) ที่ราชสำนักของรัฐฟูนัน ทูตจีนทั้งสองท่านได้พบกับทูต ชาวอินเดีย จากกษัตริย์อินเดียราชวงศ์มูรุมปะ ซึ่งปกครองลุ่มแม่น้ำคงคาอยู่ในขณะนั้น ทูตจีนได้ สอบถามเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอินเดีย และในช่วงเดินทางกลับประเทศจีนนั้น ทูตจีนทั้งสองท่านได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองหรือรัฐโบราณในแถบทะเลใต้ (รวมคาบสมุทร มาเลย์) ที่ท่านทั้งสองได้แวะพักหรือได้ยินได้ฟังมาจากนักเดินทางอื่นๆ ทำให้เราทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองหรือรัฐโบราณรุ่นแรกที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณทะเลใต้ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 8 ซึ่ง ทูตจีนได้บันทึกลงไว้ว่ามีจำนวนมากกว่า 10 แห่ง ในบรรดารัฐเหล่านั้นรัฐฟูนันมีอำนาจทางการเมืองสูงสุด พระเจ้าฟันซิมันกษัตริย์ฟูนันผู้มีความสามารถมากได้สร้างกองทัพเรือ และยกกองทัพเรือไป ปรารับรัฐต่างๆ อีก 10 กว่าแห่งในแหลมมลายู เป็นต้นว่า จตุกุน จิวจิและเตียนซุน พระองค์สามารถ ขยายอาณาเขตของรัฐฟูนันออกไปราว 5,000 หรือ 6,000 ลี้ (1 ลี้ = 576 เมตร) แม้ว่าดินฉบับันทีก ของทูตจีนทั้งสองจะสูญหายไปแล้ว แต่ยังมีกรอ้างอิงถึงในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์อื่นๆ เป็นต้นว่า จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. 1045-1099) ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐโบราณที่ทูตจีน ทั้งสองท่านได้บันทึกลงไว้อย่างละเอียด อย่างไรก็ตามบันทีกของจีนในบางครั้งยากต่อการตีความหมาย และยากต่อการกำหนดขอบเขตของรัฐ และสถานที่ตั้งที่แน่นอน

นอกจากนี้ได้มีผู้พยายามค้นคว้าหาหลักฐานเรื่องนี้จากตำราภูมิศาสตร์ยุคคลาสสิกโบราณของ ยุโรป⁵ ที่เขียนขึ้นในช่วงที่จักรวรรดิโรมันอยู่ในยุคมั่งคั่ง และมีความต้องการสินค้าประเภทพุ่มเพื่อย จากโลกตะวันออกมากขึ้น ตำราที่สำคัญที่นักวิชาการชอบอ้างอิงกันคือ **The Periplus of the Erythraean Sea** ที่รวบรวมขึ้นในราว ค.ศ. 70-71 (ไม่ทราบนามผู้รวบรวม) หนังสือเล่มนี้เป็นคู่มือ

การค้าขายของกรีกกับอียิปต์ และเป็นคู่มือการเดินทางเรือในมหาสมุทรอินเดีย หรือที่เรียกว่าทะเลอิริเรียน จัดเป็นหนังสือเก่าที่สุดที่กล่าวถึงการค้าขายระหว่างเมืองท่าในอินเดียและในดินแดนที่อยู่เลยไปทางตะวันออก (หมายถึงสุวรรณภูมิ) แต่ตัวผู้แต่งหนังสือเล่มนี้เคยเดินทางมาทางตะวันออกเพียงแค่ฝั่งมะละบาร์ (Malabar coast) ซึ่งเป็นชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดียเท่านั้น ส่วนความรู้เกี่ยวกับดินแดนที่ไกลออกไปทางตะวันออกนั้น ผู้แต่งได้ข้อมูลจากคำบอกเล่าของพ่อค้าที่เคยเดินทางไปทางตะวันออกเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีตำราด้านภูมิศาสตร์โบราณอีกเล่มหนึ่งที่นักวิชาการนิยมอ้างอิงถึงคือ หนังสือภูมิศาสตร์ของปโตเลมี (Ptolemy Geography) ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ชาวเมืองอเล็กซานเดรีย และเขียนตำราเล่มนี้ขึ้นในช่วง ค.ศ. 165 หรือก่อนหน้านั้น ปโตเลมีได้ใช้เอกสารโบราณประกอบการเขียนหนังสือเล่มนี้ แต่จากการค้นคว้าของนายพอล วิทลีย์ ทำให้เราทราบว่า หนังสือภูมิศาสตร์ของปโตเลมีฉบับที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นหนังสือที่รวบรวมขึ้นโดยนักเขียนชาวไบแซนไทน์ ในช่วงคริสตศตวรรษที่ 10-11 นี้เอง โดยอ้างอิงมาจากหนังสือของปโตเลมี ส่วนแผนที่ที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบันก็เพิ่งมาเขียนขึ้นในคริสตศตวรรษที่ 13 นี้เอง แม้ว่าในบทที่ 7 ของหนังสือเล่มนี้จะกล่าวถึง “แหลมทอง” และมีแผนที่ที่แสดง ให้เห็นลักษณะเด่นๆ ของผืนแผ่นดินใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างชัดเจน แต่วิทลีย์ไม่แน่ใจว่า สภาพภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกี่ยวกับแหลมมลายูในแผนที่ของปโตเลมีนั้นอยู่ในสมัยใด คงจะเป็นสมัยหลังคริสตศตวรรษที่ 2 ไปมากแล้ว เป็นอันว่างานของนักภูมิศาสตร์ชาวโรยยุคแรกก็ไม่ได้ความกระจ่างเกี่ยวกับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก

สำหรับเอกสารพื้นเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มนี้ไม่ค่อยเป็นประโยชน์มากนัก เพราะส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ และมีอายุเพียงไม่กี่ร้อยปี และสภาพของสมัยโบราณที่ปรากฏในเอกสารเหล่านั้น ก็คือสภาพที่กษัตริย์รุ่นหลังต้องการให้ประชาชนในสมัยของตนเชื่อถือในเรื่องความรุ่งเรืองของราชวงศ์ของตนตั้งแต่สมัยโบราณ

ส่วนหลักฐานด้านจารึกนั้น อาจกล่าวได้ว่าจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือ ศิลาจารึกภาษาสันสกฤต ซึ่งค้นพบที่แหล่งโบราณคดีโวกาญ (Vo Canh) ในบริเวณเมืองญาดรง (Nya Trang) ในประเทศเวียดนามตอนใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เคยอยู่ในเขตของรัฐจามปา (จีนเรียกว่าหลินอี่) ตัวอักษรที่ใช้ในจารึกนั้นมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 8 (ราวต้นคริสตศตวรรษที่ 3) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ว่าเป็นจารึกของกษัตริย์ฟูนัน และคงเป็นศิลาจารึกของผู้ที่ครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าฟันชิมัน (คือพระเจ้าฟันจัน) และลงความเห็นว่าพระเจ้าฟันชิมันอาจจะทรงพระนามว่า “ศรีมาระ” ตามศิลาจารึก อย่างไรก็ตามศาสตราจารย์ ฟิโนดี มีความเห็นว่า

พระเจ้าศรีมหาราชเป็นเจ้าประเทศราชของรัฐพูนัน และในจารึกยังระบุว่า พระเจ้าศรีมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ของศาสนาพุทธ จึงยังเป็นข้อโต้แย้งที่ต้องหาข้อยุติต่อไป เนื่องจากชนชั้นปกครองในรัฐพูนัน นั้นนับถือศาสนาพราหมณ์

II. วิเคราะห์จากหลักฐานด้านโบราณคดี

ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมพื้นเมืองของชุมชนอย่างถ่องแท้ และเพื่อหารายละเอียดระหว่างช่วงวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายกับช่วงวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น จึงต้องอาศัยหลักฐานทางโบราณคดีมาประกอบหลักฐานด้านเอกสารและหลักฐานด้านโบราณวัตถุสถาน

กล่าวได้ว่าราว 2 ทศวรรษที่ผ่านมา นักโบราณคดีได้ทำการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนหลายแห่ง และในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีดังกล่าว ได้มีการกำหนดอายุโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้เราได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนและช่วงระยะเวลาความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมนั้นได้เป็นอย่างดี จนพอสรุปได้ดังนี้

1. พัฒนาการทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว ประชากรในวัฒนธรรมโอบินเนียน (Hoabinhian) ในสมัยหินกลาง (Mesolithic Period) กระจายตัวอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁰ (ชื่อวัฒนธรรมตั้งตามชื่อสถานที่แรกที่พบแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมนี้ คือจังหวัดโอบิน (Hoabinh) ที่ตั้งกึ่ง (ประเทศเวียดนามตอนเหนือ) มนุษย์ในวัฒนธรรมนี้อาศัยอยู่ในถ้ำหินปูนและตามเพิงผาใกล้ห้วยหรือลำธารหรือแม่น้ำและไม่ไกลจากบริเวณที่มีหินกรวด ใช้เครื่องมือหินทำจากหินกรวดที่กะเทาะหน้าเดียว การกะเทาะทำได้ประณีตกว่าเครื่องมือหินกะเทาะสมัยหินเก่า บางชิ้นก็กะเทาะ 2 หน้า แต่พบน้อยมาก เครื่องมือเหล่านี้นอกจากจะพบในประเทศเวียดนามแล้ว ยังพบในประเทศจีนตอนใต้ (มณฑลเสฉวน และมณฑลกานซู) ในประเทศลาว (ที่หลวงพระบาง) ในประเทศมาเลเซียและประเทศอินโดนีเซีย สำหรับในประเทศไทย ได้พบแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมนี้หนาแน่นมากในเขตจังหวัดกาญจนบุรี และกระจายตัวอยู่ในเขตจังหวัดราชบุรี สระบุรี ลพบุรี แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่และเชียงรายหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้น ทำให้ทราบว่ามนุษย์ในวัฒนธรรมนี้ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ เช่น หมูป่า เก้ง กวาง จับสัตว์น้ำ เช่น เต่า ตะพาบ หอย เก็บพืชผักจากป่า เช่น พืช ผักแดง เป็นต้น กลุ่มชนเหล่านี้รู้จักทำอาหารให้สุกด้วยการเผาและย่าง จากปริมาณของโบราณวัตถุที่พบ

ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนในวัฒนธรรมนี้ยังมีขนาดเล็กอยู่ และไม่มีที่ตั้งถิ่นฐานถาวร มักจะอาศัยอยู่ในถ้ำและเพิงผาชั่วคราว และโยกย้ายไปตามแหล่งทรัพยากร

ต่อมาเมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้น และมีพัฒนาการด้านเทคโนโลยีสูงขึ้น ได้มีการขยายตัวของชุมชนไปตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบเชิงเขา และที่ราบลุ่มน้ำ มีการดำรงชีพโดยการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ แต่ยังคงล่าสัตว์ และหาอาหารป่าอยู่ด้วย ในช่วงนี้ (ราว 4,000 ปีมาแล้ว) ซึ่งเป็นช่วงวัฒนธรรมหินใหม่หรือช่วงสังคมเกษตรกรรม ได้มีการพัฒนาเทคนิคการผลิตเครื่องมือหินหึ่งดงามขึ้น มีขวานหินขัดที่ทำจากหินเชิร์ตและหินคาลซิโดนี ทั้งแบบขวานหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และแบบขวานหินมีบ่ารู้จักทำเครื่องประดับประเภทลูกปัด กำไลหิน สามารถผลิตภาชนะดินเผาขึ้นใช้เอง

อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชนในยุคหินใหม่นี้มีการกระจายตัวอยู่ในประเทศอินเดีย จีนและกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องการแพร่กระจายของขวานหินทั้ง 2 แบบ¹¹ แล้วสรุปว่าเผ่ามองโกลพวกหนึ่งที่พูดภาษากลุ่มภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-asiatic) ซึ่งเป็นกลุ่มภาษาในทวีปเอเชียกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ภาษาญวน ภาษามอญ-เขมร และภาษามณฑะ (ภาษาหนึ่งในรัฐอัสสัมและเบงกอลในอินเดีย) ใช้ขวานหินมีบ่าและส่วนใหญ่จะอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ ส่วนเผ่ามองโกลอีกกลุ่มหนึ่งที่พูดภาษากลุ่มออสโตรนีเซีย (Austronesia) ซึ่งเป็นกลุ่มภาษาอีกกลุ่มหนึ่งในทวีปเอเชีย คนกลุ่มนี้ส่วนมากอยู่ตามเกาะ เช่น ชนบางเผ่าที่พูดภาษาอินโดนีเซีย และที่อยู่ในแผ่นดินใหญ่ได้แก่พวกจาม คนกลุ่มนี้จะใช้ขวานหินขัดด้านตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ในประเทศอินเดียได้พบร่องรอยของชุมชนที่ใช้ขวานหินขัดทั้ง 2 แบบ โดยเฉพาะขวานหินมีบ่าในรัฐอัสสัมและเบงกอล ในประเทศจีนพบที่ยูนนาน ในประเทศพม่าพบที่อำเภอชินควิน และเมืองทะวาย ในประเทศลาวพบที่เมืองหลวงพระบาง ในประเทศเวียดนามพบที่ราชเคียว ฮาเตียน บินแลมและเคทอง ในประเทศกัมพูชาพบที่สำโรงเสน ในประเทศมาเลเซียพบที่รัฐกลันตันและรัฐเคดะห์¹²

ในประเทศไทยได้พบขวานหินมีบ่าในบริเวณภาคเหนือของไทยในเขตจังหวัดน่าน เลย เชียงราย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตจังหวัดชลบุรี ระยอง และในภาคใต้พบตั้งแต่จังหวัดราชบุรี เพชรบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พังงา และภูเก็ต

สำหรับขวานหินขัดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า นั้น ในประเทศไทยจะพบตามลุ่มแม่น้ำ ห้วย หนอง บึง ในเกือบทุกภาค ส่วนในประเทศอินเดียจะพบในรัฐอัสสัมและพิหาร ในประเทศจีนพบที่ยูนนาน เกียงซู และซีเกียง ในพม่าพบบริเวณลุ่มแม่น้ำอิรวดีและสาละวิน ในลาวพบที่เมืองหลวงพระบาง

ในเวียดนามพบที่ล้งวัน โฟบิन्हเกีย ในกัมพูชาพบที่สำโรงเสน ในมาเลเซียพบที่รัฐกลันตันและรัฐปะหัง ในอินโดนีเซียพบที่เกาะสุมาตราและชวา ในฟิลิปปินส์พบที่เกาะลูซอน

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส¹³ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หากเรายอมรับว่าชวานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นวัฒนธรรมออสโตรนีเซีย และชวานมีป่าเป็นวัฒนธรรมออสโตรเอเชีย ซึ่งชวานทั้ง 2 แบบนี้พบปะปนกันในแหล่งโบราณคดีสมัยหินใหม่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แสดงว่าในสมัยหินใหม่นั้น ดินแดนแห่งนี้มีเผ่ามองโกล ทั้ง 2 กลุ่มภาษาเข้ามาอาศัยอยู่แล้ว แต่ไม่อาจแยกได้ว่ากลุ่มใดมาก่อน กลุ่มใดมาทีหลัง แต่หากว่าถ้าเรายอมรับว่า ยุคสมัยการใช้ชวานมีป่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตรงกับยุคสมัยของชนเผ่ามณฑะที่อาศัยอยู่ในแคว้นเบงกอลตะวันตก ซึ่งเป็นเผ่าที่มีภาษาใกล้เคียงกับกลุ่มภาษา มอญ-เขมร เราอาจตั้งสมมุติฐานไว้ว่าการอพยพของพวกออสโตรเอเชีย (ผู้ใช้ชวานมีป่า) นี้เอง เป็นเหตุให้พวกออสโตรนีเซียส่วนหนึ่ง (โดยเฉพาะพวกอินโดนีเซีย) ต้องอพยพครั้งใหญ่ไปอยู่ตามหมู่เกาะ (ข้อสมมุติฐานนี้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า เมื่อพวกคราเวเดียน และพวกอารยันได้เข้าสู่ประเทศอินเดียทางตะวันตกเฉียงเหนือ คงจะได้ขับไล่ชนพื้นเมืองให้โยกย้ายไปจนถึงอินเดียตะวันออก และอินเดียตอนใต้ และชนพื้นเมืองเหล่านี้คงจะได้อพยพเข้าไปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)¹⁴

ข้อสมมุติฐานดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของนักภาษาศาสตร์¹⁵ ซึ่งสรุปไว้ในแผนที่ที่แสดงการกระจายตัวของกลุ่มภาษาต่างๆ ในช่วง 300 ปีก่อน ค.ศ. โดยระบุไว้ว่า ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนผืนแผ่นดินใหญ่นั้นเป็นถิ่นของกลุ่มภาษาออสโตรเอเชีย ยกเว้นพื้นที่ชายขอบด้านตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างประเทศจีนและประเทศเวียดนามซึ่งเป็นกลุ่มภาษาไก

ไม่ว่าข้อสันนิษฐานดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับหรือไม่ก็ตาม แต่มีข้อเท็จจริงซึ่งค่อนข้างแน่นอน กล่าวคือประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคโลหะ (ราว 3,500 ปีมาแล้ว) นั้นมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วมกัน ทางด้านวัตถุได้แก่ การทำนาโดยการทค่น้ำ การเลี้ยงวัวและควาย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับโลหะ(สำริดและเหล็ก) และความชำนาญในการเดินเรือ (โดยเฉพาะชาวอินโดนีเซีย ชาวมาลายู) ทางด้านสังคมได้แก่ ความสำคัญของสตรี และการสืบเชื้อสายทางสตรี การปกครองเป็นหมวดหมู่อันเกิดจากการเพาะปลูกโดยใช้การทค่น้ำ ทางด้านศาสนาได้แก่ การนับถือผี การเคารพบูชาบรรพบุรุษ และเจ้าแห่งพื้นดิน การสร้างศาสนสถานขึ้นบนที่สูง การฝังศพในไหหิน หรืออนุสาวรีย์หิน ตัวแทนวัฒนธรรมในช่วงนี้ที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ ถ้ำองบะ บ้านคอนดาเพชร โลกพลับ (ภาคกลางด้านตะวันตกของไทย)¹⁶ บ้านโป่งมะนาว (ภาคกลางของประเทศไทย)¹⁷ วัฒนธรรมบ้านเชียง¹⁸ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย) วัฒนธรรมดองซอน¹⁹ (Dongson)

(ในเวียดนามตอนเหนือและจีนตอนใต้) และวัฒนธรรมซาฮูญ²⁰ (Sa Huynh) (ในภาคกลางของเวียดนาม) ในช่วงนี้ชุมชนในดินแดนแห่งนี้เริ่มมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มชนที่ต่างวัฒนธรรม ดังได้พบว่ากลองมโหระทึกสำริดแบบเฮเกอร์ I ซึ่งจัดว่าเป็นกลองในวัฒนธรรมดองซอน และคัมพูหินสีเขียวรูปสัตว์ 2 หัว ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มเครื่องประดับที่เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ ที่เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมซาฮูญนั้นเป็นที่ต้องการของชุมชนร่วมสมัยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบนผืนแผ่นดินใหญ่และบนหมู่เกาะ ในช่วงนี้เริ่มมีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจน มีการแบ่งหน้าที่กันทำงาน มีหัวหน้าหมู่บ้านคอยควบคุมจึงสามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพได้ และเมื่อพิจารณาจากการแพร่กระจายของสินค้าสำคัญของ 2 วัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว อาจนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่าในช่วงนี้ประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันทั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งถ้าเป็นทางทะเลคงเป็นการเดินเรือเลียบไปตามชายฝั่ง

สำหรับประเพณีการปลงศพของชุมชนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนี้อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แบบใหญ่ คือ 1) การปลงศพโดยการฝังยาว และ 2) การปลงศพโดยการฝังในไห โดยไม่ผ่านการเผาที่น่าสังเกตคือประเพณีการฝังศพในไหเริ่มปรากฏในยุคโลหะ²¹ และมักสัมพันธ์กับช่วงที่มนุษย์รู้จักนำเหล็กมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ คือราว 1,000 ปีก่อน ค.ศ. และเป็นประเพณีที่สืบต่อมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นหรือบางแห่งอาจสืบต่อเป็นเวลายาวนานเป็นต้นว่าที่ฟิลิปปินส์ ซึ่งมีประเพณีการฝังศพในไหตั้งแต่ช่วง 1,000 ปีก่อน ค.ศ. และสืบต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ 15-16 ในอินโดนีเซียก็พบประเพณีการฝังศพในไห ตั้งแต่ยุคโลหะบนเกาะชวา และบาหลี แม้ในอินเดีย โดยเฉพาะบริเวณที่ราบสูงเดคข่าน แถบลุ่มแม่น้ำตาปีและโคทาวรีก็พบ ประเพณีฝังศพในไหในยุคโลหะเช่นกัน ในมาเลเซียได้พบว่าชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในซาราวัก (ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะบอร์เนียว) ก็นิยมฝังศพในไห ส่วนในลาวและเวียดนาม²² ได้พบในช่วงวัฒนธรรมหินใหญ่ (Megalithic Culture) ในประเทศลาวได้ปรากฏว่ามีโกศหินหรือไหหินจำนวนมากหลายพันใบอยู่ในป่าช้าใหญ่ที่เมืองเชียงของ และที่เวียดนามที่เมืองทรานนิงห์ (เวียดนามเหนือ) ก็พบโกศเช่นเดียวกันนี้ ซึ่งมีการกำหนดอายุแล้วว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1-5 และในวัฒนธรรมซาฮูญ²³ ที่แหล่งโบราณคดีโคลาญ (เวียดนามตอนกลาง) ซึ่งมีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 1-5 ก็ได้พบประเพณีการฝังศพในไหด้วย ส่วนในดินแดนไทย²⁴ ได้พบว่าประเพณีการฝังศพในไหนั้นแพร่หลายอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง-ชี-มูล ในช่วงสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ (สมัยหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์) ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7-8 เป็นต้นไป โดยจะพบว่าแพร่หลายมากในเขตจังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม สุรินทร์ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด หนองคาย ขอนแก่น ยโสธร ชัยภูมิ และอุบลราชธานี

โดยพบหนาแน่นมากในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้²⁵ และแม้ว่าอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีจะได้แผ่เข้าไปในบริเวณนี้แล้ว แต่ชนพื้นเมืองเดิมยังคงยึดประเพณีการฝังศพในไหสืบทอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 15-16

2. พัฒนาการทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย-สมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์

ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ราว 300-50 ปีก่อน ค.ศ. หรือราว พ.ศ. 300-500) ต่อด้วยสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือสมัยก่อนรัฐ (Protostate) ซึ่งอยู่ในช่วงต้นคริสตศตวรรษถึง คริสตศตวรรษที่ 3 (พ.ศ. 500-900) ประชากรในดินแดนนี้เริ่มมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมสูงขึ้น จัดเป็นช่วงปรับเปลี่ยนจากสังคมหมู่บ้านไปสู่สังคมเมือง ในช่วงนี้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่า ชุมชนในดินแดนแห่งนี้ เริ่มมีการติดต่อกับชาวจีนและอินเดีย

2.1 การติดต่อกับจีน ในช่วงนี้ตรงกับสมัยราชวงศ์จิ้น (350-206 ก่อน ค.ศ.) ต่อด้วยราชวงศ์ฮั่น (206 ปีก่อน ค.ศ. – ค.ศ. 220) และต่อด้วยสมัยสามก๊ก (ค.ศ. 221-279) ในช่วงนี้จีนเน้นด้านการติดต่อค้าขายกับโลกตะวันตก (กรีก-โรมัน) มากกว่า โดยใช้เส้นทางแพรไหม (อเล็กซานเดรีย-อินเดีย-จีน) ซึ่งผ้าไหมจีนเป็นที่นิยมของสตรีโรมันชั้นสูง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²⁶ ในช่วงนี้ คือ จีนได้แผ่อำนาจทางการเมืองเข้ายึดครองพื้นที่บริเวณแคว้นตั้งเกียและอันหน่า (เวียดนามเหนือ) ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่วัฒนธรรมดองซอน (วัฒนธรรมยุคโลหะ) ของเวียดนามเจริญรุ่งเรือง (500 ปีก่อน ค.ศ. – ค.ศ. 200 หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ 1-7) สำหรับการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นการติดต่อกันทางด้านการทูตซึ่งต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการไปแลกเปลี่ยนกัน ดังปรากฏอยู่ในบันทึกจดหมายเหตุจีน ตั้งแต่สมัยสามก๊ก (ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 8)²⁷ เป็นต้นไป ดังนั้น วัฒนธรรมจีนจึงไม่มีอิทธิพลต่อชาวพื้นเมืองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ยกเว้นบริเวณเวียดนามตอนเหนือที่ถูกจีนครอบครอง)

2.2 การติดต่อกับอินเดีย²⁸ อินเดียในช่วงนี้จัดอยู่ในช่วงสมัย “ยุคเหล็กตอนปลายหรือสมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะ (พุทธศตวรรษที่ 3-5) ต่อด้วย “สมัยกุษาณะ-คุปตะ” หรือสมัยอินโด-โรมัน (พุทธศตวรรษที่ 5-9)

ก. สมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะหรือสมัยยุคเหล็กตอนปลาย กล่าวได้ว่า ตั้งแต่ยุคเหล็กตอนปลายเป็นช่วงที่อินเดียเริ่มเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์เริ่มมีการจัดระเบียบสังคมแบบสังคมเมือง ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์โมริยะ (พุทธศตวรรษที่ 3-4) และสืบทอดโดยกษัตริย์ราชวงศ์คุงคะ

มีการสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันเมืองจากข้าศึก มีการจัดระบบสาธารณสุขที่มีสุขอนามัย มีการจัดระบบการค้าโดยนำเหรียญกษาปณ์มาใช้เป็นสื่อกลางการค้าขาย มีการติดต่อค้าขายกับกลุ่มประเทศที่อยู่ห่างไกลทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก มีตัวอักษร (อักษรพราหมีและขโรยฐี) ใช้ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ (พระเจ้าจันทรคุปต์) ได้สร้างฐานเศรษฐกิจของประเทศโดยเน้นทางการค้าขายติดต่อกับต่างชาติทั้งกลุ่มประเทศทางตะวันตก (มีเมืองดักกิลลาและเมืองอุชเชนเป็นศูนย์กลาง) และกลุ่มประเทศทางตะวันออก (มีเมืองปาฏลีบุตรเป็นศูนย์กลาง) ได้โปรดให้สร้างเมืองท่าสำคัญบริเวณปากแม่น้ำ คงคาคือเมืองตามรลปติ เพื่อติดต่อค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันออก และได้สร้างเส้นทางการค้าภายในราชอาณาจักรจำนวนหลายเส้นทาง รวมทั้งให้มีการดูแลพ่อค้าที่เดินทางไปค้าขาย ให้ปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายด้วย เส้นทางหลวงสายสำคัญคือเส้นทางติดต่อระหว่างเมืองปาฏลีบุตร (เมืองหลวง) กับเมืองดักกิลลา (เมืองอุปราช) และต่อไปจนถึงเมืองกปิสะในอาฟกานิสถาน ซึ่งเป็น เส้นทางที่เชื่อมกับเส้นทางการค้าของกษัตริย์กรีก (ราชวงศ์ซีเลอเซีย) ที่แบคเตรีย ซึ่งเชื่อมต่อกับเส้นทางการค้าของโลกตะวันตก ดังนั้น สินค้าจากศูนย์กลางการค้าและเมืองอุปราชของอินเดียในช่วงนั้นเช่นเมืองดักกิลลา (เมืองอุปราชทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) และเมืองอุชเชน (เมืองอุปราชทางตะวันตก) ตลอดจนสินค้าจากโลกตะวันตก (กลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน) เป็นต้นว่าลูกปัดแก้วหลายสีแบบมีแถบสี (striped bead) และลูกปัดมีตา (eye bead) และสินค้าของอินเดียเอง เป็นต้นว่าภาชนะสำริด ลูกปัดหิน (คาร์เนเลียนและอาเกต) และลูกปัดแก้ว จะถูกส่งไปขายยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ โดยผ่านทางเมืองปาฏลีบุตรลงเรือไปยังเมืองจัมปา (เมืองท่าแม่น้ำ) จากเมืองจัมปาต่อเรือไปยังเมืองท่าฝั่งตะวันออกคือเมืองตามรลปติ (เมืองท่าปากแม่น้ำคงคา) หรือไปทางเมืองท่าฝั่งตะวันออกคือเมืองภรุทังคะ (เมืองท่าปากแม่น้ำนรมทา) โดยผ่านทางเมืองวิทิสและเมืองอุชเชนจากเมืองท่าทั้งสองแห่งนี้เรือจะแล่นเรียบชายฝั่งมาขึ้นบกยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข. สมัยราชวงศ์กุษาณะ-คุปตะ หรือสมัยอินโด-โรมัน

ยุคนี้เป็นยุคที่สืบต่อจากยุคเหล็กตอนปลาย (ตามชื่อทางโบราณคดี) ถ้าเรียกชื่อตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ก็เรียกว่าสมัยกุษาณะ-คุปตะ หรือสมัยอินโด-โรมัน²⁹ ยุคนี้เริ่มต้นตั้งแต่ต้นคริสตกาลจนถึงคริสตศตวรรษที่ 3 (พุทธศตวรรษที่ 5-9) เป็นช่วงที่มีชนต่างชาติ หลายกลุ่มเข้ามาบูรณอินเดีย โดยเข้ามาทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คือพวกกรีกจากแบคเตรีย พวกซิเธียน (สกะ) พวกปาเถียนและพวกยูห์ซึห์ ชนต่างชาติเหล่านี้มีส่วนช่วยเสริมสร้างอารยธรรมอินเดียด้วย สำหรับภาคเหนือของอินเดียมีกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ (50 ปีก่อนค.ศ. - ค.ศ. 200 หรือ พุทธศตวรรษที่ 5-8) ปกครองโดยขยายอาณาเขตไปครอบคลุมภคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ตั้งเมืองกปิสะเป็นเมือง

หลวงทางภาคเหนือ และตั้งเมืองมธรา (ริมแม่น้ำยมนา) เป็นเมืองหลวงทางตอนใต้ของอาณาจักรของพระองค์ พื้นที่ด้านตะวันตกอยู่ใต้การปกครองของพวกสกะ (ซีเถียน) ตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 100-400 (พุทธศตวรรษที่ 7-10) ส่วนพื้นที่บริเวณภาคใต้คือ แคว้นอานธระ (เดคข่าน) อยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์ศาควาหนะ (50 ปีก่อน ค.ศ. 225 หรือราวพุทธศตวรรษที่ 5-8) ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองประดิษฐาน (ไปถาน) มีเมืองอมราวดี (ในบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา) เป็นเมืองศูนย์กลางพุทธศาสนาและสืบต่อโดยกษัตริย์ราชวงศ์อิกชวาгу (พุทธศตวรรษที่ 8-9) ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองนาการชุนโกณฑะ ทั้งสองราชวงศ์นี้อุปถัมภ์พุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลนิกายมหายานในช่วงหลัง

ประชากรชาวอินเดียทั้งในภาคเหนือและในภาคใต้ในช่วงนี้มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสูงขึ้น จัดเป็นยุคประวัติศาสตร์ของอินเดียอย่างเด่นชัดเพราะมีหลักฐานด้านต่างๆ มากมาย ทั้งทางด้านเหรียญษาปณ์ ด้านจารึก ด้านศิลปกรรม มีหลักฐานการติดต่อกับกลุ่มประเทศในโลกตะวันตกหลายประเทศ โดยเฉพาะกับกรีก เปอร์เซีย มีการเพิ่มปริมาณการค้าทางทะเลกับประเทศที่ห่างไกล มีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมันอย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นสัน นอกจากการค้าแล้วชาวโรมันยังได้มาตั้งถิ่นฐานตามเมืองท่าต่างๆ บริเวณชายฝั่งทะเลของอินเดียภาคใต้ ทั้งฝั่งตะวันตก (เช่น เมืองเนวาชะ จันทรวาลลี พรหมบุรี โกลทปุระ) และฝั่งตะวันออก (เช่น เมืองอริกเมฆู เมืองกาเวรีปฏูณัม) ชาวโรมันเหล่านี้ได้นำของใช้แบบที่เคยใช้ในอาณาจักรโรมันมาใช้ ในอินเดีย เช่น ไหแบบกรีก-โรมัน (amphora) สำหรับบรรจุเหล้าไวน์และน้ำมัน ภาชนะดินเผา เนื้อละเอียดที่มีผิวสีแดงเป็นมันวาว (Arretine ware) ภาชนะดินเผาสีดำตกแต่งด้วยการกดเป็นลวดลายด้วยซี่ฟันเฟือง (rouletted ware) และตะเกียงดินเผาแบบโรมัน (Roman lamp) ภาชนะเหล่านี้เป็นที่นิยมของชาวอินเดียมาก และช่างปั้นหม้อยังได้ผลิตภาชนะเลียนแบบภาชนะโรมันเพื่อสนองความต้องการของชาวโรมันที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอินเดียในช่วงนี้ (พุทธศตวรรษที่ 6-7)

นอกจากภาชนะดินเผาแบบโรมันแล้วยังได้พบว่า เหรียญโรมันได้เข้ามาแพร่กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของอินเดีย โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งตะวันออกและตะวันตกของอินเดียได้ ทั้งเหรียญโรมันและเหรียญเลียนแบบเหรียญโรมันถูกนำมาใช้ในตลาดอินเดียได้อยู่เป็นเวลานาน ในช่วงนี้พ่อค้าชาวอินเดียได้เพิ่มปริมาณการค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันออกไกลด้วย โดยพ่อค้าชาวอินเดียได้พากันมาตั้งนิคมการค้าตามเมืองท่าต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งวรรณกรรมโบราณของอินเดียเรียกว่าคินแดนสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีป ดังนั้นสินค้าจากเมืองท่าต่างๆ ของอินเดียที่มีการตั้งนิคมการค้าของชาวโรมัน จึงมีทั้งสินค้าของอินเดียและของโรมัน รวมทั้งสินค้าที่

เลียนแบบโรมันหลังไหลเข้ามายังเมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากพ่อค้าชาวอินเดีย พ่อค้าชาวซีเรียนแล้ว อาจมีพ่อค้าชาวโรมัน เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

สำหรับสินค้าของอินเดีย สินค้าของโรมันและสินค้าที่เลียนแบบสินค้าโรมันที่เป็นที่นิยมของประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้³⁰ และที่คงสภาพในเห็นในปัจจุบัน (สินค้าที่ทำด้วยอินทรียัตถุยอมสูญสลายไปตามกาลเวลา) นั่นคือ หวังช้าง ลูกเต่างาช้าง ตะเกียงโรมันสำริด หัวแหวนสลักจากหินมีค่า (intaglios) ภาชนะดินเผาแบบอาร์รีไทน์ (Arretine ware) และภาชนะดินเผาแบบรูแลตต์ (rouletted ware) นอกจากนี้ยังได้พบเหรียญกษาปณ์ทั้งของโรมันและของอินเดียตามเมืองโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่ง เป็นต้นว่าเมืองไบกัลโน (พม่า) แหล่งโบราณคดีออกแก้ว (เวียดนาม) ส่วนในประเทศมาเลเซีย พบหลายแห่งเช่น แหล่งโบราณคดีเป็งกาลี บูจิง และเล็มบา บูจิง ในรัฐเคดะห์ (Kedah) แหล่งโบราณคดี กัมปง สุไหงลัง และกัวลาเซลินชิงในรัฐเปรัก (Perak) แหล่งโบราณคดีบูกิต เตงกู เลมบูในเมือง เปรลิส (Perlis) ในประเทศอินโดนีเซีย พบที่เมืองโบราณตารูมา (Taruma) บนเกาะชวาภาคตะวันตกเฉียงเหนือ และที่แหล่งโบราณคดีจูลาห์ และเซ็มบิรัม (Julah and Zembiran) บนเกาะบาหลีตอนเหนือ ส่วนในดินแดนไทย จะพบตามแหล่งโบราณคดีหรือเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ในภาคกลาง และภาคใต้ สำหรับแหล่งโบราณคดีภาคกลางมีหลายแห่งที่สำคัญมี พงตึก (กาญจนบุรี) อุ้มทอง (สุพรรณบุรี) เนินมะกอก ชับจำปา (ลพบุรี) จันเสน (นครสวรรค์) และเมืองศรีมโหสถ (ปราจีนบุรี) ส่วนแหล่งโบราณคดีภาคใต้ที่สำคัญคือแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

3. แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แสดงร่องรอยการติดต่อกับชาวอินเดีย (ดูแผนที่ 1)

จากการสำรวจและการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 3-5) ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้³¹ ได้พบว่ามีแหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่งที่มีหลักฐานการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า (สินค้าประเภทลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว) กับอินเดียในช่วงยุคเหล็กตอนปลาย แหล่งโบราณคดีสำคัญๆ ที่มีรายงานแล้วคือ แหล่งโบราณคดีดวงตาแมน ในประเทศพม่าตอนเหนือ ในประเทศลาว พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านอ่าง บ้านโชค บ้านเสือ ในประเทศกัมพูชา พบที่แหล่งโบราณคดีสำโรงเสน ในประเทศเวียดนามพบที่แหล่งโบราณคดีไคลาญ ในประเทศมาเลเซียพบที่ถ้ำนิอาห์ ในประเทศอินโดนีเซีย พบตามแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่บนเกาะ

สุมาตรา ชวา บาหลี และบอร์เนียว ส่วนในประเทศฟิลิปปินส์จะพบอยู่ตามถ้ำที่กลุ่มถ้ำตาบอนบนเกาะปาลาวัน (ดูรูปที่ 4) ส่วนในประเทศไทยนั้นพบแหล่งโบราณคดีในบริเวณภาคกลางหลายแห่งที่สำคัญคือแหล่งโบราณคดีริมแควน้อย อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และแหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่ อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก จังหวัดนครราชสีมา

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บ้านเชียง บ้านนาดี บ้านโนนเมือง จังหวัดอุดรธานี และที่บ้านปราสาท บ้านโพนค จังหวัดนครราชสีมา ในภาคใต้พบหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร

แหล่งโบราณคดีสำคัญที่เป็นศูนย์กลางการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติในช่วงนี้ ตามที่มีผู้ทำการศึกษาไว้แล้ว คือ 1) แหล่งโบราณคดีไคลาญ (เวียดนามตอนกลาง) 2) แหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชร (ภาคกลางด้านตะวันตกของไทย) และ 3) แหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่ (ภาคกลางของประเทศไทย)

3.1) แหล่งโบราณคดีไคลาญ³² (Dai Lanh) แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ในตำบลไคลอค (Dai Loc) มณฑลทงกว๋านา-ดาง (Quang-Nam Da-Nang) ในบริเวณเวียดนามตอนกลาง เป็นแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมชาฮูญอันเป็นวัฒนธรรมยุคโลหะที่เจริญขึ้นในประเทศเวียดนามในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 1-5) และสืบต่อโดยอาณาจักรจามปาที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นในบริเวณเดียวกัน (พุทธศตวรรษที่ 8-20)

แหล่งโบราณคดีไคลาญ เป็นหนึ่งในแหล่งผลิตและส่งออกตุ้มหูหินสีเขียว 2 แบบ แบบที่เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ (ling-ling-o) คือตุ้มหูรูปสัตว์ 2 หัว (two animal head shaped earrings) และตุ้มหูรูปวงกลมมีดอกไม้ตูมยื่นออกมา 3 ตูม (three-sharp protuberance shaped-earrings) (ดูรูปที่ 16) และจากการค้นพบตุ้มหูทั้ง 2 แบบตามแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเมืองท่าโบราณ) ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งบนผืนแผ่นดินใหญ่และบนหมู่เกาะ ย่อมเป็นหลักฐานยืนยันว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างชุมชนโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคโลหะ)

นอกจากนั้นได้พบว่าชุมชนในวัฒนธรรมชาฮูญมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติ โดยเฉพาะกับชาวอินเดียซึ่งอาจจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม (ผ่านพ่อค้าชาติอื่น) เนื่องจากได้พบลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ลูกปัดแก้วสีต่างๆ ทั้งแบบทึบแสง โปร่งแสงและแก้วใส รวมทั้งลูกปัดทองคำ ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ในอินเดียฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ ลูกปัดเหล่านี้มักพบในไหศพ ที่ได้

จากแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมชาหุญ (Jar burial site) โดยจะพบร่วมกับโบราณวัตถุประเภทอื่น เช่น เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด ภาชนะดินเผา

3.2) แหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชร³³ ตั้งอยู่ในเขตตำบลพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อยู่ห่างจากอำเภอพนมทวนไปทางทิศเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันตกของเส้นทางหลวงสายกาญจนบุรี-อุทอง แหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชรตั้งอยู่บนเนินดินเดี่ยวๆ (บริเวณใกล้เคียงก็มีเนินดินอีกหลายแห่ง) ล้อมรอบด้วยพื้นที่ที่เป็นหนองบึง ป่าละเมาะ และท้องนา บริเวณที่ขุดค้นอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโรงเรียนประชาบาลวัดศาลานาราม

กรมศิลปากร (นำโดยศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี) ได้ทำการขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ในปี พ.ศ. 2518-2519 และต่อมาได้มีการขุดค้นร่วมกันระหว่างสถาบันโบราณคดีแห่งกรุงลอนดอน และกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2523-2524 ซึ่งเป็นการขุดค้นครั้งที่ 2 และต่อด้วยครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2527-2528 ผลการขุดค้นทั้ง 3 ครั้ง ได้พบว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ นอกจากจะมีร่องรอยการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนร่วมสมัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว (ดังได้พบสินค้าประเภทตุ้มหูแบบลิง-ลิง-โอ ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญในวัฒนธรรมชาหุญของเวียดนาม) ยังพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียอย่างเป็นล่ำเป็นสัน สินค้าสำคัญที่พบเป็นจำนวนมากคือ ภาชนะสำริดรูปทรงต่างๆ ส่วนใหญ่มีทรงคล้ายขัน (ประมาณ 300 ชิ้นจากหลุมฝังศพจำนวน 90 หลุม) ที่มีลักษณะพิเศษคือมีส่วนผสมของดินบุกในเปอร์เซ็นต์สูง (ประมาณ 20-28%) และใช้วิธีการหล่อโดยใช้แม่พิมพ์ขี้ผึ้ง (Lost wax casting) ทำให้ได้เนื้อโลหะที่บางเป็นพิเศษ และเมื่อขัดเงาแล้วจะมีสีเหลืองเหมือนทอง ซึ่งลักษณะพิเศษของภาชนะสำริดที่พบที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ดร.วราภรณ์ ราชพิทักษ์ ได้นำไปเทียบกับภาชนะสำริดที่ขุดได้จากชั้นวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์โมริยะ (พุทธศตวรรษที่ 3-4) ที่เมืองดักขิลาซึ่งเป็นเมืองอุปราชและศูนย์กลางการค้าสำคัญในสมัยราชวงศ์โมริยะ ซึ่งมีส่วนผสมของดินบุกมากแบบเดียวกันนี้ จึงมีความเป็นไปได้ว่าน่าจะมีความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนโบราณที่บ้านคอนตาเพชร และชุมชนที่เมืองดักขิลาในสมัยราชวงศ์โมริยะ นอกจากภาชนะสำริดแล้ว ยังมีหลักฐานประเภทอื่นๆ ที่จัดว่าเป็นสินค้าของอินเดียอีก คือด้ามทัพพีสำริดรูปนกยูง ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกตทั้งแบบเรียบและแบบลายที่มีการสกัดผิวฝังสี (etched bead) (ดูรูปที่ 1, 2, 3, 6, 7)

สำหรับการกำหนดอายุแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี ซึ่งทำการขุดค้นเมื่อปี พ.ศ. 2518-2519 ได้เสนอไว้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในช่วง 50 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 250 หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-8 โดยการนำลูกปัดหินฝังสี (etched bead) ที่พบที่บ้านคอนตาเพชรไป

เปรียบเทียบกับลูกปัดหินฝังสีของอินเดีย ซึ่งเป็นลูกปัดที่นิยมผลิตโดยชุมชนชาวพุทธที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำคงคาตอนกลาง (อินเดียภาคเหนือ)

ต่อมามีการกำหนดอายุโดยนักโบราณคดีชาวอังกฤษจากสถาบันโบราณคดีแห่งกรุงลอนดอน คือ นายเอียน โกลฟเวอร์ (Ian Glover)³⁴ ซึ่งได้ดำเนินการขุดค้นร่วมกับกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2527-2528 และได้สนับสนุนผลการศึกษาศาสตร์ของศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี และของดร.วรางคณา ราชพิทักษ์ ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปว่าบ้านคอนตาเพชรมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-8 หรืออาจเก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ 2 (400 ปีก่อน ค.ศ.) และยังได้ทำการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์โดยการ หาค่าอายุของ C14 (Radiocarbon) จากคาร์บอนในเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งได้ค่าอายุระหว่าง 360-390 ปีก่อน ค.ศ. หรือราว 400 ปีก่อน ค.ศ.

3.3) แหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่

แหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่³⁵ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในยุคโลหะตอนปลาย(มีอายุราว 2,500-1,500 ปีมาแล้วหรือพุทธศตวรรษที่ 1-10) ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีในปี พ.ศ. 2507-2508 และได้ผลสรุปว่ามนุษย์ยุคโลหะพวกหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณศูนย์การทหารปืนใหญ่ จังหวัดลพบุรี คนพวกนี้สวมเสื้อผ้าป่านเนื่องจากได้พบเศษผ้าติดอยู่ที่กำไลสำริด ซึ่งอยู่ในข้อมือของโครงกระดูกในหลุมขุดค้น และผลจากการตรวจสอบโดยแผนกพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าเศษผ้าดังกล่าวเป็นผ้าทอด้วยป่านกัญชา (hemp) ซึ่งเป็นผ้าป่านของอินเดีย เครื่องประดับกายของมนุษย์ยุคโลหะที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีทั้งลูกปัดแก้วและลูกปัดหิน กำไลแก้ว กำไลสำริด กำไลดินเผา ต่างหูสำริดและแหวนสำริด มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กและสำริด ทำเครื่องปั้นดินเผา ได้ดีมีทั้งสีเทาและสีแดง บางชิ้นมีลาย หลายใบมี รูปทรงคล้ายกับเครื่องปั้นดินเผาสมัยหินใหม่ที่พบที่บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี บางใบมีรูปทรงเหมือนเครื่องปั้นดินเผายุคโลหะในวัฒนธรรมซาฮูญ (Sa-Huynh) ประเทศเวียดนาม

แม้ว่าจะยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เท่าที่ควร แต่จัดว่าเป็นแหล่งโบราณคดีสำคัญที่มีหลักฐานการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติ ทั้งในภูมิภาคเดียวกันคือกับวัฒนธรรมซาฮูญในประเทศเวียดนาม และนอกภูมิภาคคือกับพ่อค้าชาวอินเดียในช่วงยุคเหล็กตอนปลายหรือสมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะ (พุทธศตวรรษที่ 3-5) และเป็นที่น่าสังเกตว่าน่าจะมีแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่กระจายตัวอยู่ในบริเวณ ลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก อีกหลายแห่ง ที่มีร่องรอยการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติ หากยังไม่มีการศึกษาค้นคว้ากัน

อย่างจริงจัง จึงมีแต่แหล่งโบราณคดีที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ที่จัดเป็นกุญแจสำคัญที่ให้ความกระจ่างได้ในขณะนี้ว่า ชุมชนโบราณในกลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสักนี้ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเช่นเดียวกับชุมชน โบราณทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และการติดต่อดังกล่าวได้เพิ่มปริมาณมากขึ้นในช่วงหลังยุคเหล็ก หรือในสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 5-9) ดังได้พบหลักฐานตามเมืองโบราณรุ่นแรกในกลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค เมืองโบราณจันเสน เป็นต้น

4. เมืองโบราณสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แสดงร่องรอยของอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย (ดูแผนที่ 2)

กล่าวได้ว่าในสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ 5-9) ประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมสูงขึ้น มีการปรับเปลี่ยนจากสังคมหมู่บ้านไปสู่สังคมเมือง ชาวพื้นเมืองได้เริ่มคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดีย และได้ดัดแปลงสังคมของตนให้เข้ากับวัฒนธรรมอินเดีย ในช่วงนี้เมืองโบราณหลายแห่ง ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มใช้การปกครองตามระบอบการปกครองของอินเดีย ใช้ตัวอักษรและภาษา (บาลีและสันสกฤต) แบบอินเดีย นำระบบเหรียญกษาปณ์ และระบบสื่อสารที่มีการใช้ตราประทับเป็นสื่อกลาง นำเทคนิคการใช้อิฐและหินในการก่อสร้างศาสนสถานมาใช้ ที่สำคัญที่สุดคือได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทางศาสนา (พราหมณ์และพุทธ) จากอินเดีย (ดูรูปที่ 15)

อย่างไรก็ตามในช่วงนี้แม้จะพบว่ามีเมืองโบราณหลายแห่งที่มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมสูงขึ้น เนื่องจากมีการนำวัฒนธรรมอินเดียมาผสมผสานก็ตาม แต่เมืองโบราณเหล่านั้นยังไม่เจริญถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นรัฐที่สมบูรณ์ได้ หากแต่ยังอยู่ในช่วงที่กำลังปรับเปลี่ยนขึ้นมาสู่ความเป็นรัฐ เรียกว่าสมัยก่อนรัฐ (Protostate)

เมืองสมัยก่อนรัฐที่นักโบราณคดีได้ทำการศึกษาไว้แล้วมีหลายแห่ง ที่สำคัญมี 1) เมืองออกแก้ว (เวียตนามใต้) 2) เมืองไบกัณ (พม่าตอนกลาง) 3) เมืองอู่ทอง (ภาคกลางของประเทศไทย) และ 4) แหล่งโบราณคดีและเมืองโบราณในคาบสมุทรมลายูและอินโดนีเซีย

1) เมืองออกแก้ว (เวียตนามใต้)

เมืองออกแก้ว (Oc Eo) ตั้งอยู่ในแหลมอินโดจีนทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศเวียตนาม จากการสำรวจและขุดค้นโดยนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส¹⁶ ในปี พ.ศ. 2503 ได้พบโบราณวัตถุต่างชาติทั้งที่มีแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย ในกลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน (กรีก-โรมัน) และ

เปอร์เซีย เช่น ลูกปิดหินคาร์เนเลียน และอาเกตทั้งแบบเรียบและแบบฝังสี ลูกปิดแก้วหลายสี ลูกปิดแก้วมีตา (ดูรูปที่ 9) รวมทั้งได้พบเหรียญของกษัตริย์โรมันด้วย เป็นต้นว่า เหรียญทองคำรูปจักรพรรดิแอนโตนิอุส ปิอุส (Antonius Pius) (พ.ศ.681-704) และจักรพรรดิมาร์คัส ออเรลิอุส (Marcus Aurelius) (พ.ศ. 704-723) ภาชนะดินเผาแบบโรมันที่พบที่เมืองออกแก้วนั้นคืออารรีไทน์แวร์ (Arretine ware) ซึ่งพบน้อยชิ้น พบหัวแหวนสลักจากหินมีค่ารูปเทพนิยายกรีก-โรมัน การค้นพบโบราณวัตถุแบบอินเดียและแบบโรมันจำนวนมากที่เมืองออกแก้ว เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-9 ออกแก้วเป็นหนึ่งในเมืองที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียในสมัยอินโด-โรมันหรืออาจมีการติดต่อค้าขายโดยตรงกับพ่อค้าชาวโรมันที่มาตั้งสถานีการค้าอยู่บริเวณเมืองท่าของอินเดีย นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานว่าพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ได้เจริญควบคู่กันอยู่ที่เมืองออกแก้ว เนื่องจากได้พบหัวแหวนที่สลักคาถาเบ ธรรมา เป็นภาษาสันสกฤต ใช้ตัวอักษรพราหมี (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8) ซึ่งแสดงว่าพุทธศาสนานิกายหินยานที่ใช้ภาษาสันสกฤต (นิกายสรวาสตีวาท) จากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์อินเดียราชวงศ์กุษาณะ (พระเจ้ากนิษกะ) ได้แผ่เข้ามาถึงดินแดนแห่งนี้ ส่วนประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ทั้งไวษณพนิกายและไศวนิกาย ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11 ก็ได้พบในบริเวณเมืองออกแก้วด้วย

เมืองออกแก้วนี้ นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นเมืองท่าของรัฐพูนัน พูนันเป็นชื่อที่เรียกรัฐโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 พูนันเป็นคำภาษาจีนตามสำเนียงปัจจุบันแทนเสียงอักษรสองตัวที่จีนโบราณออกเสียงว่า “บุยหน่า” คำนี้มาจากภาษาเขมรโบราณว่า “บันม” และภาษาเขมรปัจจุบันว่า “พนม” พระราชาของรัฐนี้มีพระสมัญญานามเป็นภาษาสันสกฤตว่า “บรพตภูบาล” หรือ “ไศลราช” ศูนย์กลางของรัฐนี้เดิมเชื่อกันว่าคงตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ หรือที่ราบปากแม่น้ำโขง และในขณะที่เจริญสูงสุดนั้นดินแดนของรัฐนี้ได้ครอบคลุมไปจนถึงประเทศเวียดนามภาคใต้ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ตลอดจนส่วนใหญ่ของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแหลมมลายู ศาสตราจารย์ของ บวสเชอเลียร์³⁷ นักปราชญ์ฝรั่งเศสสันนิษฐานว่าศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรพูนันอาจตั้งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งได้พบโบราณวัตถุหลายอย่างที่แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอมราวดีทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-9 ตลอดจนโบราณวัตถุที่คล้ายคลึงกับที่ค้นพบในบริเวณเมืองออกแก้ว ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองท่าของรัฐพูนัน วัตถุที่ค้นพบก็มีลูกปิด เครื่องประดับทำด้วยโลหะ (ทองคำและดีบุก) เศษถ้วยชาม ซึ่งสืบต่อรูปแบบมาจนถึงสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16)

บันทึกจีนที่เก่าแก่ที่สุดกล่าวถึงเรื่องราวของรัฐฟูนัน³⁸ คือบันทึกของราชทูตจีนนามว่า “คังไต” (Kang Tai) และชุยยง (Chu-Ying) ในสมัยสามก๊ก ซึ่งเดินทางไปฟูนันในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 3 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 8) แม้ว่าบทความดั้งเดิมของท่านทั้งสองจะสูญหายไปแล้ว แต่ก็ยังมีอ้างอิงอยู่ในจดหมายเหตุอื่นๆของจีนในสมัยต่อมา โดยเฉพาะในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหลียง ซึ่งบันทึกไว้ว่าพระราชองค์แรกของรัฐฟูนันนั้นเป็นชาวอินเดียทรงพระนามว่า ฮุนเทียน (Hun - tien) คือ โทณทนิยะ ท่านผู้นี้ได้มาจากประเทศอินเดียหรือแหลมมลายูหรือหมู่เกาะอินโดนีเซีย และได้มาสมรสกับธิดาพระยานาคและสืบเชื้อพระวงศ์ต่อมา นิยายเรื่องปฐมกษัตริย์ของฟูนันนี้ คล้ายคลึงกับนิยายปฐมวงศ์แห่งกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะที่เมืองกาญจนาภิเษกใต้ของประเทศอินเดีย แต่ต้นเรื่องเดิมจะมาจากที่ใดไม่มีใครทราบ

ราชธานีช่วงหนึ่งของรัฐฟูนันตั้งอยู่ที่เมืองวยาธปุระหรือเมืองพราน ซึ่งอยู่ใกล้กับเขาบาพนม และหมู่บ้านบนน้ำในแคว้นไพรวงในประเทศกัมพูชา จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียงในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 11 กล่าวว่าเมืองวยาธปุระนี้อยู่ห่างจากทะเล 500 ลี (200 กิโลเมตร) จึงนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่าเป็นระยะทางจากเขาบาพนมไปยังเมืองออกแก้ว ซึ่งคงเป็นเมืองท่าของฟูนัน

2) เมืองไบกัลโน (พม่า)

จากหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่ได้มีการสำรวจและขุดค้นแล้ว พบว่าในประเทศพม่า เมืองโบราณรุ่นแรกที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย คือ เมืองไบกัลโน (Beikthanomyo, Peikthano) ซึ่งเป็นเมืองโบราณรุ่นแรกของชนเผ่าปยู ตั้งอยู่บนฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี ประเทศพม่าตอนกลาง จากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยรัฐบาลพม่าในปี ค.ศ. 1958-1968³⁹ นั้นได้ผลสรุปออกมาว่าเมืองไบกัลโนมีชุมชนอาศัยอยู่ตั้งแต่ช่วง 200 ปีก่อน ค.ศ. หรือราวพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ และมีการขุดคลองส่งน้ำในระดับต่าง ๆ เพื่อผันน้ำจากแม่น้ำอิรวดีและสาขาไปยังพื้นที่แห้งแล้ง เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชโดยเฉพาะข้าว ประชากรที่เมืองไบกัลโนได้มีการติดต่อกับอินเดียมาตั้งแต่ยุคโบราณ ดังได้พบลูกปัดหินคาร์เนเลียน ลูกปัดหินอาเกต และลูกปัดหินโอบนิคซ์ที่ตกแต่งด้วยวิธีสกัดผิวและฝังสี (etched bead) ซึ่งจัดเป็นลูกปัดที่มีแหล่งผลิตในอินเดียในยุคเหล็กตอนปลาย (350-50 ปีก่อน ค.ศ.) หรือช่วงสมัยราชวงศ์โมริยะสูงคะ และการติดต่อกับอินเดียยิ่งปรากฏเด่นชัดตั้งแต่ ค.ศ. 100 หรือพุทธศตวรรษที่ 6-7 เป็นต้นไป ซึ่งตรงกับช่วงสมัยอินโด-โรมัน ดังได้พบโบราณวัตถุแบบอินโด-โรมัน เช่น ภาชนะดินเผาประเภทรูเลตต์แวร์ (rouletted ware) และภาชนะประเภทอารีไทน์แวร์ (Arretine ware)

* ข้อสันนิษฐานนี้ยังหาข้อยุติไม่ได้ (ดูรายละเอียดในหัวข้อเรื่อง “เมืองอู่ทอง”)

ประชากรชาวปยูที่เมืองไบกัลโน ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากอินเดียได้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 และปรากฏเด่นชัดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4 (พุทธศตวรรษที่ 9-10) ก่อนหน้าที่อิทธิพลพุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทที่เมืองไบกัลโนนั้น ประชากรชาวปยูจะมีประเพณีการปลงศพโดยการเผา แล้วเก็บอัฐิไว้ในโกศบรรจุในสถานที่ที่ก่อด้วยอิฐหรือฝังดินไว้ คนธรรมดาใช้โกศดินเผา คนมีฐานะใช้โกศทองแดง ได้ขุดพบโกศดินเผาจำนวนร้อย ๆ โกศในบริเวณเมืองไบกัลโนและเมืองโบราณของพวกปยู เช่น เมืองหะลินและศรีเกษตร และแม้ว่าพุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลต่อชาวปยูแล้ว การฝังโกศที่บรรจุอัฐิก็ยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมา

หลักฐานที่แสดงว่าชาวปยูที่เมืองไบกัลโนรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียภาคใต้นั้น ได้จากการขุดแต่งฐานอาคารหมายเลข 2 ซึ่งพบว่าผังอาคารมีรูปแบบเหมือนผังอาคารหมายเลข 20 ที่เมืองนาคารชุนโกณฑะในกลุ่มแม่น้ำกฤษณา⁴⁰ ซึ่งเป็นผังของพุทธสถานที่มีอายุอยู่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 4 (พุทธศตวรรษที่ 9-10)

นอกจากนี้ที่เมืองไบกัลโนได้พบก้อนดินเผาปิดรอยประทับ (clay sealing) บริเวณด้านเหนือของประตูทางเข้าศาสนสถานหมายเลข 2 ซึ่งมีจารึกเป็นภาษาบาลีใช้ตัวอักษรพราหมี (อายุราวคริสต์ศตวรรษที่ 4) อ่านได้ว่า “สังฆสิริ” ตัวอักษรที่ใช้เป็นตัวอักษรแบบอินเดียได้ในสมัยราชวงศ์อิกษวากุ และชื่อที่ลงท้ายว่า “สิริ” ก็เป็นชื่อของผู้ที่ทำบุญและอุทิศสิ่งต่าง ๆ ให้พุทธศาสนาในอินเดียได้ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในกลุ่มแม่น้ำกฤษณา - โคทาวรี (ภาคตะวันออกเฉียงใต้) โดยเฉพาะจากเมืองนาคารชุนโกณฑะได้แผ่เข้ามายังเมืองไบกัลโนของชาวปยูในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4 อย่างไรก็ตามยังไม่มีรายงานว่าได้พบพระพุทธรูปที่เมืองไบกัลโนเลย

และในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5-7 หรือพุทธศตวรรษที่ 11-13 อิทธิพลศาสนาพราหมณ์ ไวยณพนิกายที่รุ่งเรืองอยู่ในแคว้นแคคข่านภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์จาลุกยะ⁴¹ (พ.ศ. 1098-1300) ก็ได้แผ่เข้ามายังเมืองนี้ ซึ่งปรากฏหลักฐานเด่นชัดในการตั้งชื่อเมือง เนื่องมาจากคำว่า “ไบกัลโนเมียว” (Beikthano myo) แปลว่า “เมืองพระวิษณุ” แสดงว่าอิทธิพลศาสนาพุทธนิกายหินยานที่ได้รับอิทธิพลมหายาน และศาสนาพราหมณ์ ไวยณพนิกายจากอินเดียภาคใต้ได้แผ่เข้ามายังเมืองไบกัลโน ถึงแม้ว่าจะไม่พบประติมากรรมเนื่องในศาสนาทั้งสอง แต่ก็ได้ขุดพบภาชนะดินเผาประเภทหม้อกุ่มซี (หม้อน้ำมีพวย) หม้อพรมน้ำ (Sprinklers) ซึ่งมีรูปแบบเหมือนภาชนะที่ใช้ในพิธีกรรมทั้งในศาสนาพราหมณ์และในศาสนาพุทธ (โดยเฉพาะนิกายมหายาน) ที่พบแพร่หลายอยู่ในแหล่งโบราณคดีในแคว้นแคคข่านและภาคตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมืองเตอร์ เมืองอัมเรลิ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้พบว่าอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานและอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ ไวยณพนิกายได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในเมืองศรีเกษตร ซึ่งเป็นเมืองหลวงของชนชาติปยู (ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5-9 หรือพุทธศตวรรษที่ 11-15) สืบต่อจากเมืองไบกัลโน

3) เมืองอู่ทอง (ภาคกลางของประเทศไทย)

เมืองอู่ทองตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจรเข้สามพัน ตำบลท่าพระยาจักร อำเภ่อู่ทอง ห่างจากที่ตั้งจังหวัดสุพรรณบุรีไปประมาณ 30 กิโลเมตร การคมนาคมระหว่างจังหวัดกับเมืองอู่ทองในสมัยโบราณต้องไปทางเรือซึ่งแล่นตามลำน้ำสุพรรณบุรีขึ้นไปทางเหนือ จนถึงประตูน้ำบางลี่และตลาดบางลี่ จากนั้นไปทางบก (แต่ปัจจุบันมีถนนจากจังหวัดไปยังเมืองอู่ทอง)

เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองอู่ทองนี้ อาจารย์ตรี อมาตยกุล⁴² ได้บรรยายไว้ในหนังสือเรื่องจังหวัดสุพรรณบุรีว่าเมืองอู่ทองนี้มีชื่อในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า "สุพรรณภูมิ" เป็นเมืองเก่าแก่ใหญ่โต มีป้อมปราการก่อด้วยศิลา แต่หักพังไปเสียเกือบหมด ตัวเมืองเป็นรูปรี กว้างประมาณ 1 กิโลเมตร ยาว 2 กิโลเมตร มีคูล้อมรอบแนวปราการด้านหน้าตั้งบนที่ดอนซึ่งเป็นตระพังสูงราว 3 เมตร อาจารย์ตรีได้สรุปไว้ว่าเมืองอู่ทองเป็นเมืองที่ได้จัดตั้งขึ้นแล้วในสมัยทวารวดี และในสมัยนั้นคงเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง มีลำน้ำติดต่อกันไปถึงกันได้ระหว่างเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองนครปฐม พงศิก ราชบุรี เพชรบุรี ลำน้ำเดิมยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แต่ปัจจุบันต้นเขินเป็นเพียงคลองบ้างและลำธารบ้าง โบราณวัตถุที่พบเหมือนที่พบที่เมืองนครปฐมโบราณ

จากการสำรวจทางโบราณคดี โดยนักโบราณคดีของกรมศิลปากร⁴³ ได้พบหลักฐานว่า ภายในตัวเมืองอู่ทองและนอกเมืองพบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โกกเนินดินเหล่านี้เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งไปเป็นบางส่วน พบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี ห่างออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานคอกช้างดิน ส่วนโบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองและนอกเมืองนั้น มีตั้งแต่โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์

ภายในตัวเมืองอู่ทองและบริเวณใกล้เคียงได้พบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมยุคหินใหม่ (Neolithic Age) คือขวานหินขัดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลายแบบ และขวานหินมีบ่า โดยเฉพาะขวานหินมีบ่านี้จะพบเป็นจำนวนมากกว่าที่เคยพบในจังหวัดอื่นๆ ซึ่งศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี⁴⁴ ได้สรุปไว้ว่า เมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว มีคนก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ที่อำเภ่อู่ทอง และน่าจะอยู่ต่อลงมาจนถึงยุคสำริดและยุคเหล็ก เพราะตรวจดูลูกปัดหลายลูก (ดูรูปที่ 10) มีลักษณะคล้ายแบบของยุคสำริดและยุคเหล็ก เช่น ที่พบที่จังหวัดลพบุรี นอกจากนี้ยังได้พบว่า

ชนพื้นเมืองที่อยู่ทอง ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนในวัฒนธรรมยุคโลหะในเวียดนาม คือ วัฒนธรรมข่าฮูย ดั้งได้พบตุ้มหูรูปสัตว์ 2 หัว (ลิง-ลิง-โอ) ที่เมืองอู่ทอง

ในบทความของศาสตราจารย์ชอง บวสเชอติเยร์ เรื่อง “เมืองอู่ทองและความสำคัญของเมืองอู่ทองในประวัติศาสตร์ไทย” นั้นท่านได้ตั้งข้อสมมุติฐานไว้ว่าเมืองอู่ทองเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี เนื่องจากเมืองอู่ทองเป็นเมืองเดียวที่พบจารึกที่กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ทวารวดี (จารึกบนแผ่นทองแดง) คือพระเจ้าพรหมวรมัน อันเป็นพระนามกษัตริย์ที่ไม่รู้จักกันในราชวงศ์เจนละในสมัยนั้น และยังจารึกบนแผ่นทองแดงซึ่งเป็นวัตถุที่เจนละไม่ใช่ อีกทั้งระยะทางยังไกลเกินกว่าที่จะคิดไปว่าจารึกนี้ถูกนำเข้ามา ดังนั้นจึงควรเชื่อได้ว่าจารึกนี้เป็นจารึกแผ่นแรกที่จารึกพระนามพระเจ้าพรหมวรมันแห่งอาณาจักรทวารวดี และสถานที่ที่พบคืออู่ทองก็ควรจะเป็นเมืองหลวงของพระองค์

และในบทความเรื่อง “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน” ของศาสตราจารย์ชอง บวสเชอติเยร์ นั้นท่านได้ตั้งข้อสมมุติฐานไว้ว่า “ราชธานีของอาณาจักรฟูนันอาจอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเมืองอู่ทอง ส่วนดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงนั้นเป็นดินแดนที่ถูกปราบปรามโดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากวัฒนธรรมแบบฟูนันที่เมืองออกแก้วไม่ได้สืบต่อไปในวัฒนธรรมแบบเจนละแต่ขาดหายไป เป็นต้นว่าเครื่องประดับทำด้วยทองหรือดีบุก รวมทั้งลูกปัด และเครื่องปั้นดินเผาแบบต่าง ๆ ที่ค้นพบที่เมืองออกแก้วก็ไม่ปรากฏมีในอาณาจักรเจนละตรงกันข้ามกับอาณาจักรทวารวดี ซึ่งสันนิษฐานว่า* น่าจะเป็นผู้สืบต่อโดยตรงจากอาณาจักรฟูนันนั้นมีการสืบต่อในการใช้โบราณวัตถุแบบเดียวกัน เครื่องปั้นดินเผาแบบเดียวกัน ลงไปจนถึงสมัยทวารวดี และวัตถุเหล่านี้ก็มีวิวัฒนาการไปอย่างช้า ๆ และจากประติมากรรมและภาพสลักนูนต่ำในศิลปะทวารวดี เราก็อาจทราบวิธีใช้เครื่องอาภรณ์ที่ค้นพบที่เมืองออกแก้ว และไม่เคยทราบกันว่าใช้ทำอะไรมาก่อน”

เนื่องจากเมืองอู่ทองเป็นเมืองที่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนในภูมิภาคเดียวกัน (เวียดนามและจีนใต้) ต่อมา มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญที่มีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดีย ตั้งแต่สมัยยุคเหล็กตอนปลายของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 3-5) และมา มีบทบาทเด่นชัดมากในสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย ดังได้พบสินค้าแบบอินเดียและแบบโรมันเป็นจำนวนมากที่เมืองโบราณแห่งนี้ และเนื่องจากสินค้าต่างชาติที่พบที่เมืองอู่ทองนี้ (โดยเฉพาะสินค้าแบบโรมันหรือแบบอินโด-โรมัน) มีลักษณะคล้ายคลึงกับสินค้าต่างชาติที่พบที่เมืองออกแก้ว (เวียดนามใต้) ซึ่งนักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า

* ข้อสันนิษฐานนี้ยังหาข้อยุติไม่ได้ (ดูรายละเอียดในหัวข้อเรื่อง “บทสรุปและวิเคราะห์”)

เป็นเมืองท่าของรัฐพุนัน (ดังได้กล่าวมาแล้ว) แต่ถ้าพิจารณาจากการกระจายตัวของสินค้าแบบโรมัน หรือแบบอินโด-โรมัน ที่พบตามเมืองท่าโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย จะพบว่าเมืองอุทองเป็นหนึ่งในหลายเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางหรือเมืองท่าสำคัญที่ติดต่อกับค้าขายกับอินเดียในสมัยอินโด-โรมัน จัดเป็นเมืองท่าร่วมสมัยกับเมืองไบกัลโน (พม่า) เมืองออกแก้ว (เวียตนามใต้) แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และแหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่งในเขตประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย ซึ่งเมืองท่าหรือศูนย์กลางการค้าโบราณดังกล่าวเหล่านั้น บางเมืองก็ได้ถูกทิ้งร้างไปเนื่องจากทำเลที่ตั้งไม่เหมาะสม หรือเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อม อันมีผลกระทบต่อให้ชุมชนในเมืองนั้นๆ ต้องอพยพโยกย้ายไปอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมกว่า ส่วนบางเมืองได้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา และมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองท่าหรือศูนย์กลางการค้าของรัฐสำคัญๆ เช่นเมืองออกแก้ว ซึ่งได้กลายเป็นเมืองท่าสำคัญของรัฐพุนันไป ส่วนเมืองอุทองได้กลายเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าสำคัญของรัฐทวารวดี

ที่เมืองอุทองนี้เองที่พ่อค้าชาวพุทธจากกลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี ได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายและตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยอินโด-โรมัน และได้นำเอาพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียใต้ที่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์สาตวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ 4-8) และสืบต่อด้วยราชวงศ์อิชชวาภู (พุทธศตวรรษที่ 9-10) ซึ่งมีศูนย์กลางงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาอยู่ที่เมืองอมราวดี และเมืองนาคาร-ซุนโกณฑะ เข้ามาเผยแพร่ให้ชุมชนโบราณที่เมืองอุทองดังได้พบประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ ยืนถือบาตร ห่มจีวร ซึ่งห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งประทับนั่งขัดพระบาทหลวมๆ ตามแบบศิลปะแบบอมราวดี

ดังนั้นเมืองอุทองจึงจัดเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา จนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของรัฐทวารวดี และเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในรัฐทวารวดี

3.4) แหล่งโบราณคดีในคาบสมุทรมาเลย์และหมู่เกาะอินโดนีเซีย

ในบริเวณแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยตั้งแต่จังหวัดชุมพร (แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว) ลงไปถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี (แหล่งโบราณคดีวัดอัมพวาต อำเภอท่าชนะ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา) ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลด้านตะวันออก ส่วนทางฝั่งตะวันตกปรากฏในเขตจังหวัดพังงา (แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก) ลงไปถึงคาบสมุทรมาเลย์ (แหล่งโบราณคดีที่เป็งกอลัน บุงจันในรัฐเคดะห์ ที่กัวลาเซลิงชิง และบูกิต เดงกู เลมบู) และในอินโดนีเซียที่เมืองโบราณดารูมา ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะชวา และบนเกาะบาหลีตอนเหนือได้พบโบราณวัตถุซึ่งเป็นสินค้า

ของอินเดีย เช่น ลูกปัดหินคาร์เนเลียน หินอาเกตแบบเรียบและแบบฝังสี (ดูรูปที่ 11, 12, 13) รวมทั้งเหรียญโบราณของอินเดีย (punched mark coins) และสินค้าที่มาจากการติดต่อค้าขายกับโรมันรวมทั้งสินค้าเลียนแบบสินค้าโรมัน (เช่น ภาชนะดินเผาแบบรูแลตต์แวร์) แสดงว่าเมืองท่าบริเวณนี้ได้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียในสมัยอินโด-โรมัน (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

อย่างไรก็ตามบริเวณเมืองท่าดังกล่าวเหล่านี้เคยเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขายกันภายในระหว่างประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ก่อนแล้ว ดังได้พบกลองมโหระทึกในวัฒนธรรมคองซอนแพร่กระจายอยู่ตามแหล่งโบราณคดีตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปตลอดคาบสมุทรมาเลย์

นิคมการค้าของชาวอินเดียที่ตั้งอยู่ในภาคใต้ของไทยตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปตลอดคาบสมุทรมาเลย์ลงไปถึงอินโดนีเซียนั้น หลายแห่งได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นและมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานและนำเอาวัฒนธรรมอินเดียทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาเผยแพร่ ดังปรากฏในหลักฐานเอกสารโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบันทึกของจีนว่ามีเมืองโบราณที่รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียจำนวนหลายเมืองตั้งอยู่ในบริเวณดังกล่าว และนักปราชญ์ต่าง ๆ ก็เห็นพ้องต้องกันว่าตำแหน่งที่ตั้งของเมืองโบราณเหล่านี้น่าจะอยู่บริเวณคาบสมุทรมาเลย์ลงไปถึงอินโดนีเซีย

บันทึกของจีนในปลายพุทธศตวรรษที่ 8 (กลางคริสตศตวรรษที่ 3) กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ มากกว่า 10 เมืองในแหลมมลายู เป็นต้นว่าเตียนซุนหรือตุนซุน ลังยาเสียว พันพัน ฉีตู ฉันตัน และในบรรดาเมืองเหล่านี้เมืองตุนซุน⁴⁵ จัดเป็นเมืองสำคัญที่สุดและน่าจะตั้งอยู่บนคอคอคกระ โดยมีอาณาเขตจดทะเลทั้งสองฟากจึงควบคุมเส้นทางค้าขายข้ามคาบสมุทร (มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก) จัดเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่มาก คลังสินค้าของตุนซุนมีสินค้าทุกประเภท ในเมืองนี้มีครอบครัวชาวอินเดียหรือพวกกู (จีนเรียกพวกพ่อค้าชาวอินเดียว่าพวกกู) ถึง 500 ครอบครัวและมีพวกพราหมณ์มากกว่า 1,000 คนอาศัยอยู่ประชาชนที่เมืองตุนซุนนับถือศาสนาพราหมณ์และให้ลูกสาวของตนไปแต่งงานกับพราหมณ์ พราหมณ์พวกนี้จะอ่านคัมภีร์ อาบน้ำผสมน้ำหอม และทำบุญ

เมื่อนำหลักฐานด้านเอกสารมาประกอบหลักฐานด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ อาจนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่า เมืองเตียนซุนหรือตุนซุนนี้คงตั้งอยู่ในบริเวณเมืองไซยาเก่า ซึ่งจัดว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญที่สุด (ในยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์) ในบริเวณอ่าวบ้านดอนมีอาณาเขตกว้างขวางติดทะเลทั้ง 2 ด้าน ด้านฝั่งตะวันออกเฉียงใต้บริเวณอ่าวบ้านดอน ครอบคลุมเมืองต่าง ๆ ในอ่าวทั้งหมด ส่วนด้านตะวันตกครอบคลุมเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง จนจดทะเลอันดามัน (รวมทั้งตักโกละ) จัดเป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทางเดินเรือระหว่างอินเดีย อาหรับ และจีน ซึ่งการใช้เส้นทางในอดีตนั้นนอกจากจะผ่านช่องแคบมะละกา ช่องแคบซุนดาแล้ว ก็ยังใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร ซึ่งมีหลายเส้น

ทางที่ข้ามมาออกอ่าวบ้านดอน เป็นต้นว่าเส้นทางตะกั่วป่า-อ่าวบ้านดอน และเส้นทางคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน ดังได้พบแหล่งโบราณคดีสำคัญที่เคยเป็นเมืองท่าค้าขายทั้งด้านฝั่งตะวันตก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก อำเภอกระบือ จังหวัดพังงา แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และด้านฝั่งตะวันออก เช่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีวัดอัมพาวาส อำเภอท่าชนะ จังหวัดสงขลา แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ของชุมชนโบราณในบริเวณนี้ ก็ได้ปรากฏให้เห็นโดยการค้นพบกลุ่มประติมากรรมรูปพระวิฆณุศิวาที่เก่าแก่ที่สุดในบริเวณคาบสมุทรนี้⁴⁶ ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่วัดศาลาทั้ง อำเภอไชยา และที่ถ้ำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม และในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ได้พบประติมากรรมรูปพระวิฆณุศิวาที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้อีก 2 องค์ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะได้ระบุไว้ว่าเป็นกลุ่มประติมากรรมรูปพระวิฆณุที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแห่งเมืองนาคารชุน โกลทะ (พุทธศตวรรษที่ 8-9)

นอกจากนี้อิทธิพลพุทธศาสนาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณาภายใต้การปกครองของราชวงศ์อักษวากูแห่งเมืองนาคารชุน โกลทะก็ได้ปรากฏในบริเวณนี้ด้วย ดังได้พบประติมากรรมรูปพระพุทธรูปทั้งสลักจากศิลาและที่หล่อจากสำริดจำนวนหนึ่ง⁴⁷ คือพระพุทธรูปสำริด 2 องค์ องค์หนึ่งพบที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี อีกองค์หนึ่งพบที่อำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา และพระพุทธรูปศิลาที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังได้พบพระพุทธรูปสำริดอีกองค์หนึ่งที่เกาะเซเลบัส⁴⁸ ซึ่งแสดงว่าพุทธศาสนาจากลุ่มแม่น้ำกฤษณาได้แผ่เข้ามายังบริเวณคาบสมุทรมาเลย์และหมู่เกาะอินโดนีเซีย ตั้งแต่สมัยอินโด-โรมัน ของอินเดีย

4. บทสรุปและวิเคราะห์

อาจกล่าวได้ว่าประชากรเผ่ามองโกลหลายกลุ่มซึ่งต่อมาได้กลายเป็นบรรพบุรุษของพม่า มอญ ไทย ลาว เขมร เวียดนาม มาเลเซียและอินโดนีเซียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สมัยหินใหม่ (Neolithic period) ซึ่งอยู่ในช่วง 4000 ปีมาแล้ว และในช่วง 3,500-2,500 มาแล้ว กลุ่มชนดังกล่าวได้มีพัฒนาการทางเทคโนโลยีสูงขึ้น สามารถนำโลหะ (สำริดและเหล็ก) มาทำเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้และเครื่องประดับ มีความรู้เรื่องการปลูกข้าวโดยวิธีการท่อน้ำ มีความสามารถด้านการเดินเรือ มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าต่างวัฒนธรรมกันทั้งทางบกและทางน้ำ ด้านศาสนามีการนับถือผี และเคารพบูชาบรรพบุรุษและเจ้าแห่งพื้นดิน มีการปลงศพ 2 แบบ ทั้งแบบฝังยาว และ

แบบฝังในไหหินหรือไหดินเผา ด้านการปกครองมีหัวหน้าหมู่บ้านคอยควบคุม จึงสามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพได้

ต่อมาในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 3-5) จนถึงสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ (ราวพุทธศตวรรษที่ 5-9) ประชาชนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มมีการติดต่อค้าขายสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยกับอินเดียและจีน โดยเฉพาะกับอินเดีย ดังได้พบแหล่งโบราณคดีที่น่าจะเคยเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างชาวพื้นเมืองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับพ่อค้าชาวอินเดีย กระจายตัวอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่หลายแห่ง ที่สำคัญคือ แหล่งโบราณคดีไคลาญ (เวียดนามตอนกลาง) แหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชร (ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) และแหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่ (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ที่น่าสังเกตคือ สินค้าต่างชาติที่พบตามแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ มีทั้งสินค้าที่มีแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย เช่น ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต โดยเฉพาะลูกปัดหินประเภทลูกปัดสกัดผิวฝังสี (etched bead) และสินค้าที่มีแหล่งผลิตในกลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน เช่น ลูกปัดแก้วหลายสี (striped bead) และลูกปัดมีตา (eye bead) เนื่องจากในช่วงนี้เป็นช่วงที่ประเทศอินเดีย โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์โมริยะ (พุทธศตวรรษที่ 3-4) ได้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับโลกตะวันตก กษัตริย์อินเดียได้สร้างทางหลวงเพื่อเชื่อมต่อระหว่างแบคเตรีย (ศูนย์กลางการค้าสำคัญระหว่างโลกตะวันตกกับโลกตะวันออกขณะนั้น) กับเมืองปาฏลีบุตร (เมืองหลวงของอินเดียในสมัยราชวงศ์โมริยะ) ดังนั้นสินค้าจากโลกตะวันตกสามารถส่งผ่านมาทางเส้นทางหลวงถึงเมืองปาฏลีบุตร และจากเมืองปาฏลีบุตรสินค้าเหล่านี้จะถูกส่งผ่านไปยังเมืองท่าในภูมิภาคต่างๆของอินเดีย และถูกส่งต่อไปยังศูนย์กลางการค้าต่างๆในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งบนผืนแผ่นดินใหญ่และตามหมู่เกาะต่างๆ ด้วย

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-9 ซึ่งตรงกับสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย ได้มีการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างพ่อค้าของชาวอินเดียรวมทั้งพ่อค้าชาวซีเรีย (อาจมีพ่อค้าชาวโรมันที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเมืองท่าของอินเดีย) กับชนพื้นเมือง ในช่วงนี้คงมีการตั้งนิคมการค้าของอินเดียในดินแดนแห่งนี้ และเมื่อประชากรมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดียมากขึ้น จึงได้เลือกรับวัฒนธรรมอินเดียที่ตนพอใจมาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมของตน ดังนั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-9 จึงได้พบร่องรอยของเมืองโบราณแรกรับวัฒนธรรมอินเดียหลายแห่งด้วยกัน เป็นต้นว่า เมืองไบกัลโน (พม่าตอนกลาง) เมืองอุทอง (ภาคกลางของไทย) และเมืองออกแก้ว (เวียดนามใต้) ส่วนในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซียนั้น ได้พบแหล่งโบราณคดีหลายแห่งที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงนี้(แหล่งโบราณคดีสามแก้ว แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด) และคงเป็นส่วนหนึ่งของ

เมืองโบราณที่ทูตจีนสมัยสามก๊ก (ราวพุทธศตวรรษที่ 8) ได้บันทึกไว้ เช่น เมืองเตียนซุน ฉูตุนและจิ่วจินเป็นต้น โดยเฉพาะเมืองเตียนซุนว่ามีครอบครัวชาวอินเดียและพวกพราหมณ์มาตั้งถิ่นฐานอยู่หลายพันคน แสดงว่าชาวพื้นเมืองเริ่มคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดียมากขึ้น เริ่มใช้การปกครองตามระบบการปกครองของอินเดีย ใช้ตัวอักษรและภาษา (บาลี สันสกฤต) แบบอินเดีย นำระบบเหรียญกษาปณ์และระบบสื่อสารที่มีการใช้ตราประทับเป็นสื่อกลางมาใช้ นำเทคนิคการใช้อิฐและหินในการก่อสร้างศาสนสถานมาใช้ ที่สำคัญที่สุดคือ ได้รับวัฒนธรรมทางศาสนา (พราหมณ์และพุทธศาสนา) จากอินเดีย กล่าวได้ว่าเมืองโบราณและแหล่งโบราณคดีที่สำคัญดังกล่าวนี้ หลายแห่งมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนในภูมิภาคเดียวกัน (เวียตนามและจีนใต้) ในขณะเดียวกันก็มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญที่มีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดีย ตั้งแต่สมัยยุคเหล็กตอนปลายของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 3-5) และนามีบทบาทเด่นชัดมากในสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 5-9) ดังได้พบสินค้าแบบอินเดียและแบบโรมันจำนวนมากที่เมืองโบราณเหล่านี้ และเนื่องจากสินค้าต่างชาติที่พบที่เมืองโบราณเหล่านี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะสินค้าต่างชาติที่พบที่เมืองอู่ทองและออกแก้ว ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย ทำให้นักวิชาการหลายท่านจัดกลุ่มสินค้าต่างชาติ (ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน เครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำและดินเผาหลายแบบ) ดังกล่าวเหล่านี้ให้อยู่ในกลุ่มโบราณวัตถุแบบฟูนัน และลงความเห็นว่า ออกแก้วเป็นเมืองท่าของรัฐฟูนัน ดังนั้นเมื่อมีการพบโบราณวัตถุแบบเดียวกันนี้ที่เมืองอู่ทอง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าร่วมสมัยกับออกแก้ว จึงทำให้ศาสตราจารย์บวสเชอติเยร์ได้ตั้งข้อสมมุติฐานไว้ว่า “ราชธานีของอาณาจักรฟูนันอาจอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณเมืองอู่ทอง แต่ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงนั้นเป็นดินแดนที่ถูกปราบปรามเนื่องจากวัฒนธรรมแบบฟูนันที่เมืองออกแก้วไม่ได้สืบต่อไปในวัฒนธรรมแบบเจนละแต่ขาดไป เครื่องประดับทำด้วยทองหรือดินเผารวมทั้งลูกปัด ซึ่งค้นพบเป็นจำนวนมากและเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ ที่ค้นพบที่เมืองออกแก้วก็ไม่ปรากฏในอาณาจักรเจนละตรงกันข้ามกับอาณาจักรทวารวดี ซึ่งเป็นผู้สืบต่อโดยตรงจากอาณาจักรฟูนันนั้นมีการสืบต่อในการใช้โบราณวัตถุแบบเดียวกัน เครื่องปั้นดินเผาแบบเดียวกัน ลงไปจนถึงสมัยทวารวดี และวัตถุเหล่านี้ก็มีวิวัฒนาการไปอย่างช้าๆ จากประติมากรรมและภาพสลักนูนต่ำในศิลปะทวารวดี เราก็อาจทราบวิธีใช้เครื่องอาวุธที่ค้นพบที่เมืองออกแก้ว และไม่เคยทราบกันว่าใช้ทำอะไรมาก่อน” (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว จะพบว่าสินค้าต่างชาติที่นักประวัติศาสตร์ลงความเห็นว่า เป็นโบราณวัตถุแบบฟูนันนั้น ความจริงแล้วเป็นเพียงสินค้าประเภท

ฟุ่มเฟือยที่เป็นที่ต้องการตามรสนิยมของประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น และนอกจากจะเป็นสินค้านำเข้าแล้ว ยังอาจจะมีการผลิตเลียนแบบเพื่อเพิ่มปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน เนื่องจากได้พบแม่พิมพ์เครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำและดีบุกในเมืองอู่ทอง และออกแก้ว ต่อมาในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 11 เมืองออกแก้วถูกทิ้งร้างไป ส่วนที่เมืองอู่ทองยังมีชุมชนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง และเมืองอู่ทองก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี จึงทำให้นักประวัติศาสตร์สรุปว่า รัฐทวารวดีเป็นรัฐที่เจริญสืบต่อโดยตรงจากรัฐพูนัน เนื่องจากมีการสืบต่อจากการใช้โบราณวัตถุแบบเดียวกัน และลงความเห็นว่าเมืองที่จีน (ในจดหมายเหตุจีน สมัยราชวงศ์เหลียง) เรียกว่า “จินหลิน” ซึ่งเป็นเมืองสุดท้ายที่พระเจ้าฟันฉิมัน (กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของรัฐพูนัน) ปราบได้นั้นคงตั้งอยู่ที่เมืองอู่ทอง เนื่องจากคำว่า “จินหลิน” หมายถึงดินแดนแห่งทองหรือสุวรรณภูมิ และเป็นเมืองที่อยู่ห่างจากรัฐพูนันมาทางตะวันตกประมาณ 2000 ลี (800 กิโลเมตร) จึงสันนิษฐานว่าน่าจะตรงกับบริเวณที่ตั้งเมืองอู่ทอง

สำหรับข้อสันนิษฐานนี้ผู้เขียนไม่เห็นด้วย เนื่องจากเมืองอู่ทองนั้นเจริญรุ่งเรืองขึ้นในฐานะเมืองท่าร่วมสมัยกับเมืองออกแก้ว และได้พบหลักฐานว่าเมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนารุ่นแรกของรัฐทวารวดี จึงเป็นไปได้ที่เมืองอู่ทองจะเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐพูนันซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาระดับรัฐ แม้ว่าประชาชนส่วนหนึ่งจะนับถือพุทธศาสนา แต่ก็ยังเป็นพุทธศานิกายสรวาสติวาท ซึ่งใช้คำภีร์ภาษาสันสกฤต ดังได้พบหัวแหวนที่สลักคาถา เขธรรมมา เป็นภาษาสันสกฤตและใช้ตัวอักษรพราหมี (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8) ที่เมืองออกแก้ว ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่ารัฐทวารวดีไม่ได้เป็นรัฐที่เจริญสืบต่อจากรัฐพูนัน แต่เป็นรัฐเอกเทศที่ก่อตัวขึ้นจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นเมืองในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับวัฒนธรรมอินเดียจนกลายเป็นวัฒนธรรมทวารวดี มีเอกลักษณ์ของตนเองที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมอินเดีย

ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11 เป็นต้นไป (หรือก่อนหน้านั้น) ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายเป็นที่ตั้งของรัฐโบราณที่รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียหลายรัฐด้วยกันคือ รัฐปยูที่ก่อตัวขึ้นจากเมืองไบกัลโนแล้วย้ายศูนย์กลางไปอยู่ที่ศรีเกษตร รัฐทวารวดีที่ก่อตัวขึ้นจากเมืองอู่ทองแล้วขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก ส่วนรัฐพูนันที่มีเมืองท่าอยู่ที่เมืองออกแก้วนั้น แม้จะเสื่อมสลายไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 แต่วัฒนธรรมและประเพณีของกษัตริย์พูนันยังแทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมของเจนละและกัมพูชา ส่วนในคาบสมุทรมลายูนั้น แม้จะมีรัฐอิสระเกิดขึ้นมากมายตามบันทึกจดหมายเหตุของจีน แต่ก็ได้รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐศรีวิชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ส่วนในเวียดนามนั้นรัฐจามปาได้ก่อตัวขึ้นในบริเวณเวียดนามตอนกลาง ซึ่ง

รัฐอิสระเกิดขึ้นมากมายตามบันทึกจดหมายเหตุของจีน แต่ก็ได้รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐศรีวิชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ส่วนในเวียดนามนั้นรัฐจามปาได้ก่อตั้งขึ้นในบริเวณเวียดนามตอนกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่วัฒนธรรมขาคูญเคญรุ่งเรืองมาก่อน สำหรับเวียดนามตอนเหนือได้ถูกจีนแผ่อำนาจทางการเมืองเข้ามาตั้งแต่ช่วงสมัยราชวงศ์จิ้นแล้ว

สรุปได้ว่ารอยต่อก่อนประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-9 ซึ่งตรงกับสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย และตรงกับสมัยปลายราชวงศ์ฮั่นต่อด้วยสมัยสามก๊กของจีน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบรรดาเมืองโบราณต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้มีการติดต่อทางการค้าและทางการทูตกับประเทศจีน ตั้งแต่ช่วงต้นคริสตกาล (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7) แต่อารยธรรมจีนก็ไม่ได้มีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ (ยกเว้นแถบตั้งเคียงและเวียดนามตอนเหนือ) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะประเทศจีนต้องการให้ประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จีนเรียกว่า “ชนชาติป่าเถื่อนทางทิศใต้” รองรับอำนาจอันยิ่งใหญ่ของตนด้วยการส่งเครื่องบรรณาการ และจีนจะแผ่อารยธรรมของตนไปพร้อมๆ กับการขยายอำนาจทางการเมือง ดังเช่นที่จีนเริ่มเข้าไปปกครองบริเวณแคว้นตั้งเคียงและเวียดนามเหนือตั้งแต่สมัยราชวงศ์จิ้น (ราว 300 ปีก่อน ค.ศ. หรือราว พ.ศ. 300) และบังคับให้ชาวพื้นเมืองยอมรับขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ภาษาและตัวอักษรของตน ส่วนการเผยแผ่อารยธรรมอินเดียเป็นไปอย่างสงบ ไม่มีอำนาจทางการเมืองแผ่อยู่เลย ประชากรในรัฐต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถเลือกรับเอาอารยธรรมอินเดียมาผสมผสานกับอารยธรรมดั้งเดิมของตนได้ ด้วยเหตุนี้อารยธรรมอินเดียจึงกลายเป็นบ่อเกิดอารยธรรมต่างๆ หลากแบบในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเริ่มเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11 เป็นต้นไป เช่น อารยธรรมขมู อารยธรรมทวารวดี อารยธรรมศรีวิชัย อารยธรรมเขมร อารยธรรมจามปา และอารยธรรมดังก้าวเหล่านี้มีลักษณะของตนเองอย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้ว่างานศิลปกรรม เนื่องจากในศาสนาที่ได้รับแรงกระตุ้นจากอินเดียมีลักษณะแตกต่างไปจากงานศิลปกรรมของอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นแบบพราหมณ์หรือแบบพุทธก็ตาม เป็นต้นว่างานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้นมีลักษณะแตกต่างไปจากศิลปะอินเดียที่ให้อิทธิพล (ศิลปะอินเดียแบบอมราวดี แบบคุปตะ และแบบปาละ) และยังมีการผสมผสานคติความเชื่อเดิมกับคติพุทธศาสนา จนมีการคิดรูปแบบงานศิลปกรรมแบบใหม่ขึ้นมาเป็นต้นว่าความนิยมในการสร้างภาพสลักเล่าเรื่องในพุทธประวัติและชาดกบนใบเสมาขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังได้พบว่าชาวพื้นเมืองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกคงรักษาขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิมของตนไว้

ว่าชาวพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง - ชี - มูล ซึ่งยังคงรักษาประเพณีการปลงศพแบบ
ดั้งเดิมไว้จนถึงพุทธศตวรรษที่ 15

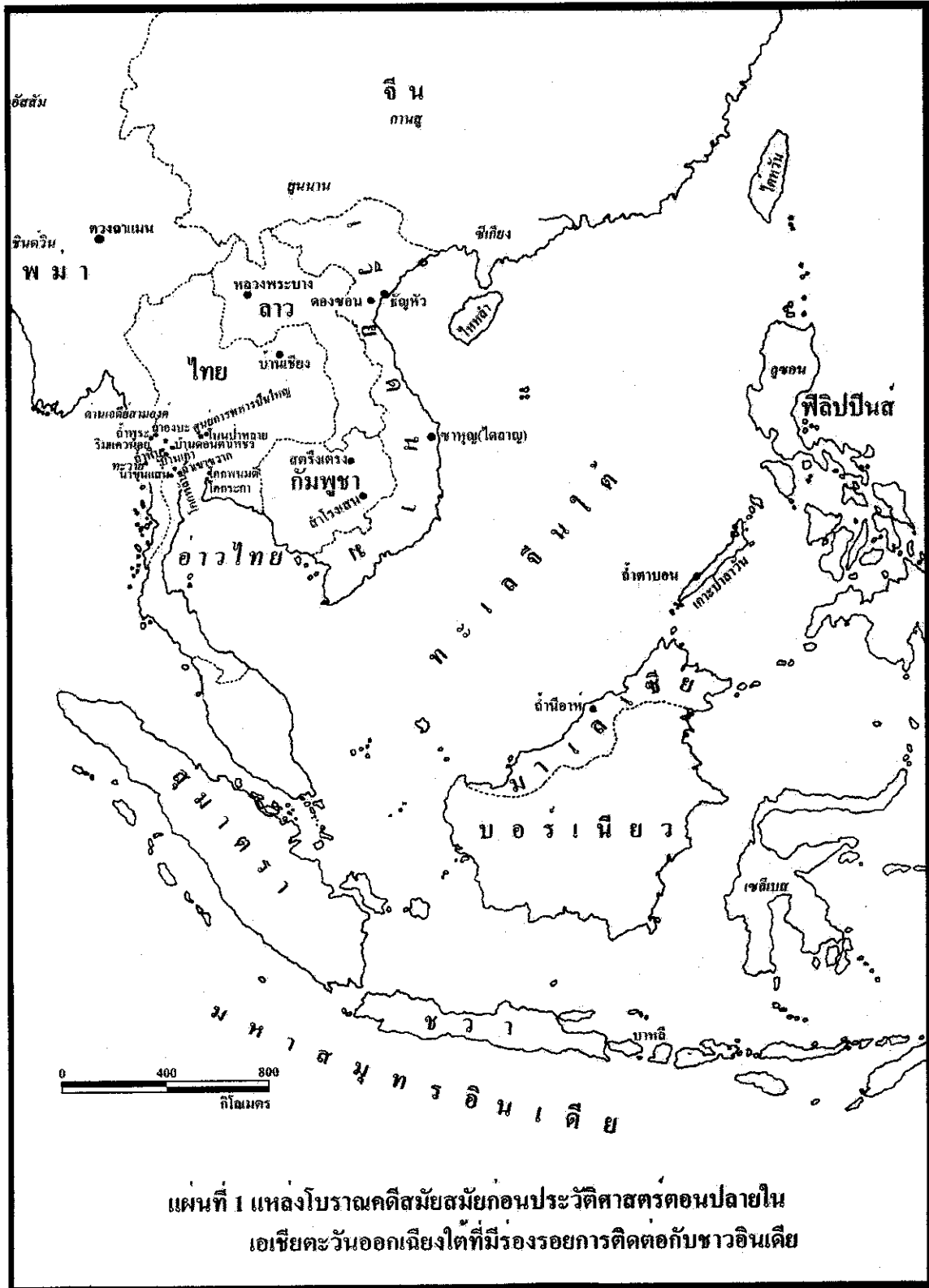
เชิงอรธ

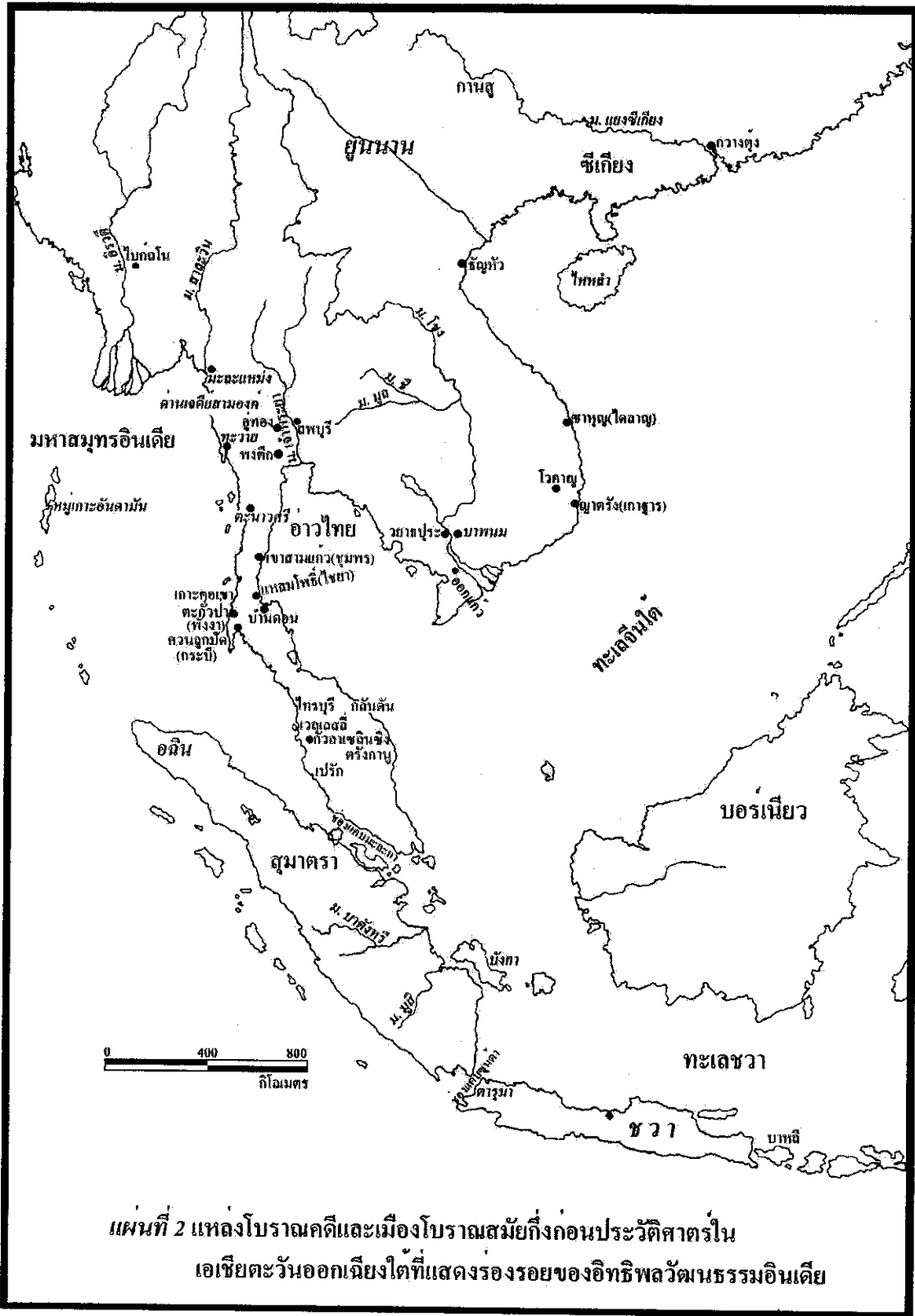
1. G. Coedès, *Les Etats hindouisés d'Indochine et d'Indonesie*, Paris : E de Boccard, 1948, p.27.
2. H.P. Shastri(tr), *The Ramayana of Valmiki*, 3 vols, London 1952-59.
3. E.B. Cowell, *The Jatakas*. 6 vols, Cambridge, 1895-1967 Vol. VI p.22
4. Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the Malay Peninsula Before 1500 A.D.*, Kuala Lumpur, University of Malaya press, pp.176-184.
5. Paul Wheatley, *The Golden Khersonese*, Chapter 10 Appendix 1, 2 and 3.
6. Paul Wheatley, *The Golden Khersonese*, p.138.
7. G. Coedès, "The date of the sanskrit inscription of Vo-canb", *Ind. Hist.Quart.*, XVI, 1940, p.484
8. L. Finot, "Inscription du Siam et de la péninsula malaise(Mission Lunet de Lajonquière)" *Bull. Comm. Arch. Indoch.* 1910. Pp.147-154.
9. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการสำนักนายกรัฐมนตรี, 2522, หน้า 19-20.
10. ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเชิดชูเกียรติในฐานะปรมาจารย์แห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์) 2529, หน้า 27-37.
11. ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, อ้างแล้ว, หน้า 67-70.
12. ชิน อยู่ดี, บิดามแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ไทย, ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี ณ เมรุวัดตรีทศเทพ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร) 2529, หน้า 39.
13. G. Coedès, *Les Etats*, p.24.

14. Sylvian Lévi, "Prèaryan et prè-dravidien dans l'Inde", **Journal Asiatique**, 1923, p55.
15. A.G. Haudricourt, "Relations entre gestes habituels, formes-de vêtement et maniere-de porter les-charge", **Revue de Géographi Humaine et d'ethnologie**, 3, June-September, 1948, 65, fig.18.
16. รัศมี ชูทรงเดช, "โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคตะวันตก" แหล่งโบราณคดีในภูมิภาคตะวันตก, ประกอบนิทรรศการแหล่งโบราณคดีในภูมิภาคตะวันตก ที่สถาบันภูมิภาคตะวันตก มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม 2534 หน้า 7-10.
17. สุรพล นาคะพินธุ, "แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ต.ห้วยขุนราม อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี" วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 27 ฉบับที่ 3 (2544) หน้า 117-133.
18. ศิลปากร, กรม มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 8/2534; สมชาย ฉนกรพนม "บ้านเชียงสมัยก่อนประวัติศาสตร์และ โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์" นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง, กรมศิลปากร 2527.
19. ชิน อยู่ดี, "วัฒนธรรมดองซอน" สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, อ้างแล้ว, หน้า 81-105.
20. Ha Van Tan, " Earrings with two animal heads and Dong Son-Sa Huynh relationship" **New archaeology discoveries**, Hanoi, 1977; Le Xuan Diem and Vu Kim Loc, **Artefacts of Champa**, National Culture Publishing House, Vietnam, 1966, pp.6-9, 114-128.
21. W.G.Solhiem, "Jar Burial in the Babuyan and Batanes Islands and central Philippines and Relationship to Jar Burial Elsewhere in the Far East" **The Philippine Journal of Science** 89, 1(1960)
22. ชิน อยู่ดี, "วัฒนธรรมหินใหญ่", สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสเชิดชูเกียรติในฐานะปรมาจารย์วิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ 2525 หน้า 106-112.
23. Le Xuan diem and Vu Kim Loc, **Artefacts of Champa**, Loc eit.
24. ผาสุข อินทรารุช และคณะ, รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง อำเภอภมกลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์, จัดพิมพ์โดยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร (นครปฐม :

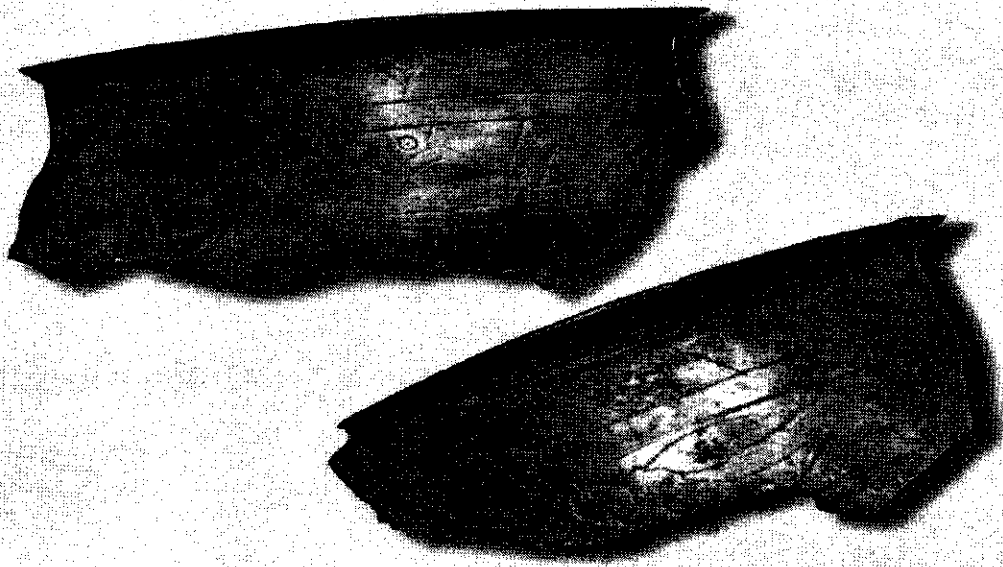
- โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2544, หน้า 53-61 ; ศิลปากร, กรม รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน พ.ศ.2527-2529.
25. ศิลปากร, กรม รายงานเบื้องต้นการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เล่ม 1, โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาประเพณีการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี.
 26. ดี จี อี ฮอล, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2 เล่ม) มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด), 2522, เล่ม 1 หน้า 248,
 27. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ., ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึง พ.ศ.2000, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2522 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี), หน้า 14.
 28. T.N. Roy, **The Ganges Civilization**, The Heritage of Ancient India, No II, New Delhi 1983 Chapter 2, 4 ; ผาสุข อินทรารุช, ทวารวดี : การศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย), 2542, หน้า 32-76.
 29. เหมือนเชิงอรรถที่ 28.
 30. ผาสุข อินทรารุช, ทวารวดี : การศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย), 2542, หน้า 48-65.
 31. ผาสุข อินทรารุช, ทวารวดี, อ่างแล้ว ดูตารางที่ 1 หน้า 74.
 32. Le Xuan diem and Vu Kim Loc, **Artefacts of Champa**, pp. 6-9, 18-21.
 33. ชิน อยู่ดี, บ้านคอนตาเพชร : รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดี, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการพิเศษ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ.2519 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว)
 34. Ian Glover, "Ban Don Ta Phet : the 1984-85 Excavation", **Southeast Asian Archaeology**, 1986.
 35. ชิน อยู่ดี, "ขุดโลหะ", สมัยก่อนประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร 2529, หน้า 70-81; ชิน อยู่ดี, "แหล่งก่อนประวัติศาสตร์ที่จังหวัดลพบุรี" ชิน อยู่ดี บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ไทย, 2529 หน้า 126-130.

36. L. Malleret, L'Archeologie du Delta du Mekong, publications de l'Ecole Française d'Extreme Orient, Paris, 1960-62. 4 vols.
37. ชอง บวสเชอติเยร์, “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน” เก็บความโดย ศ.มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ในหนังสือโบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง, กรมศิลปากร 2509, หน้า 272-274.
38. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ., ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000, อ่างแล้ว หน้า 14.
39. U.Aung Thaw, **Report on the Excavation at Beikthano**, Ministry of Union Culture, Rangoon 1968.
40. U.Aung Thaw, **Report on the Excavation at Beikthano**, op.cit pp.65-83.
41. U.Aung Thaw, **Report on the Excavation at Beikthano**, op.cit p.5.
42. ตริ อมาตยกุล, เรื่องจังหวัดสุพรรณบุรี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาอากาศโทแก้ว สดถนันทน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริย์สิยาราม 19 มีนาคม 2513 หน้า 34-37.
43. สมศักดิ์ รัตนกุล, รายงานการสำรวจและการขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าอู่ทอง, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 13 พฤษภาคม 2509.
44. ชิน อยู่ดี, “เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ที่อำเภออู่ทอง”, โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง, กรมศิลปากร 2509 หน้า 43-50.
45. Paul Wheatley, **The Golden Khersonse**, pp.15-21.
46. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ., “เทวรูปรุ่นเก่า” ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์) 2518, หน้า 19-21 รูปที่ 29 ; พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทักษิณก่อนทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม 2523 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์) 2523 รูปที่ 1.
47. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ., “วัดอรุณเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย” ศิลปะในประเทศไทย, อ่างแล้ว หน้า 6 รูปที่ 4.
48. A.K. Coomaraswamy, **History of Indian and Indonesian Art**, New York, 1965.

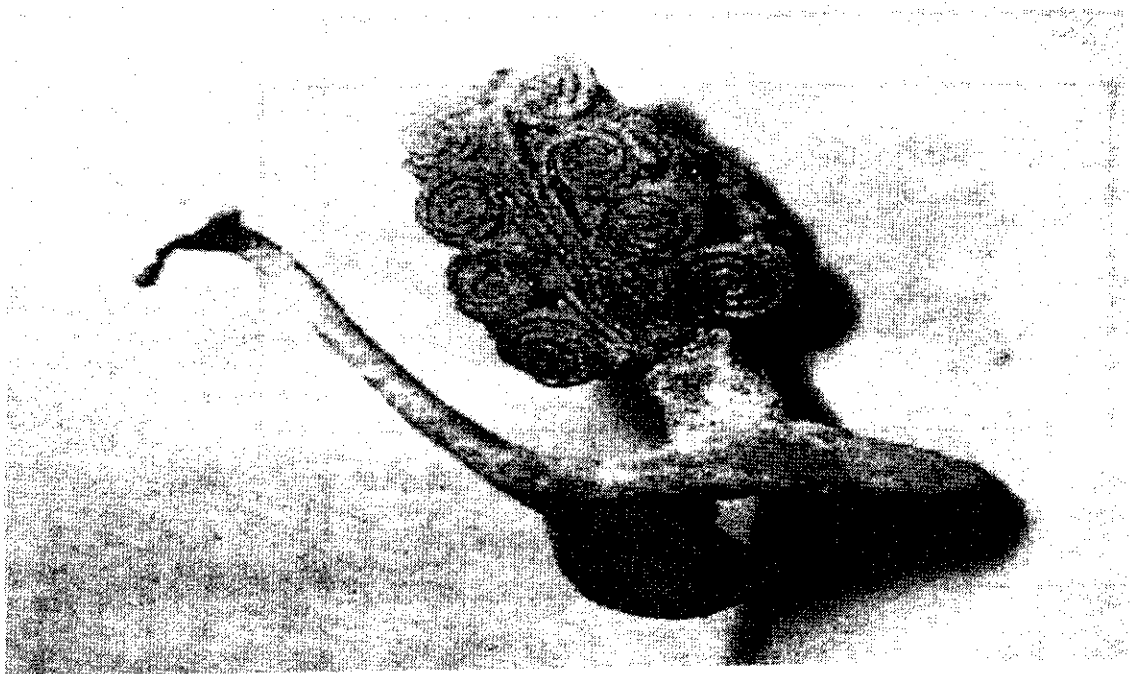




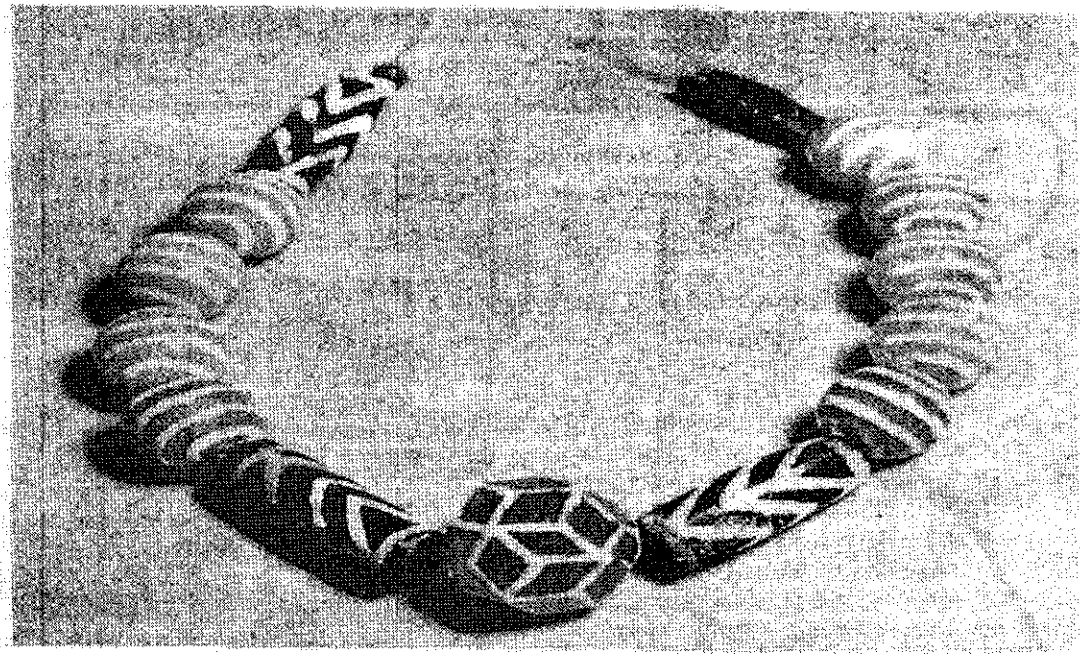
แผนที่ 2 แหล่งโบราณคดีและเมืองโบราณสมัยทวารวดีก่อนประวัติศาสตร์ใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แสดงร่องรอยของอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย



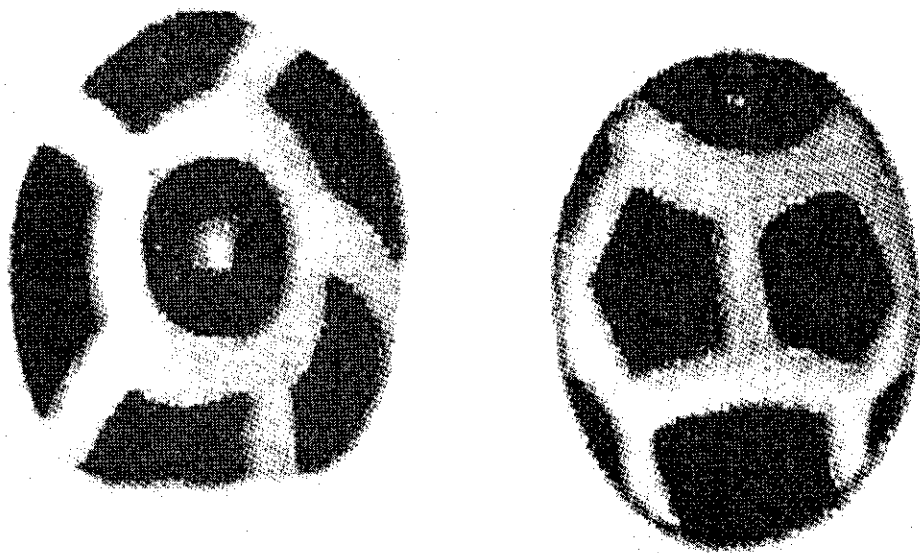
001. ชิ้นส่วนภาชนะสำริด พบที่บ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี



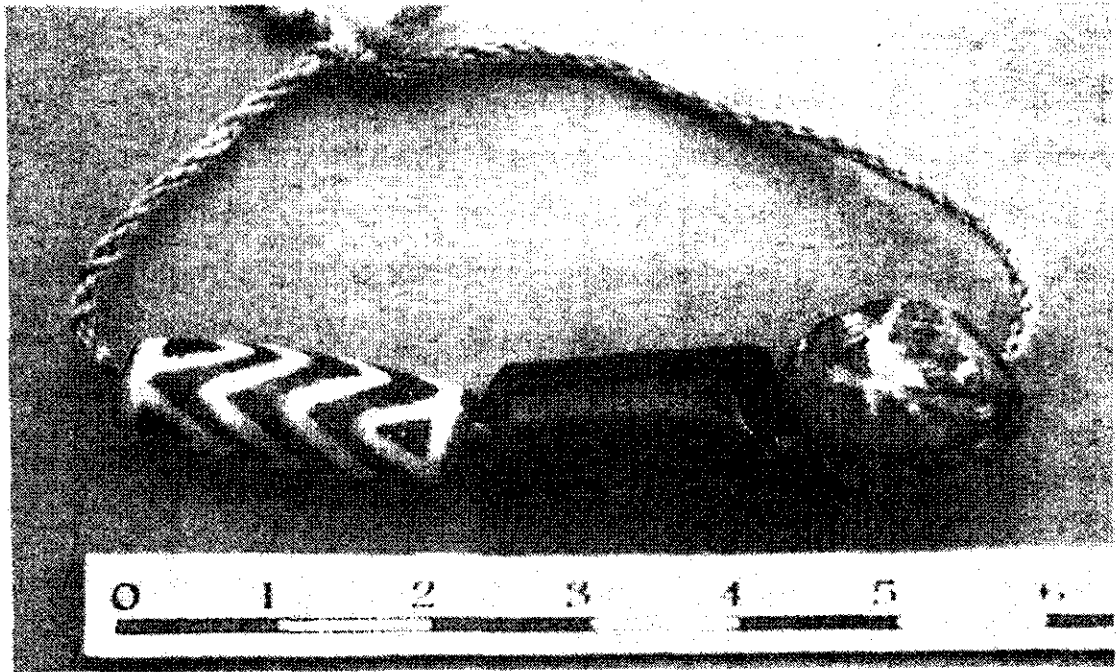
002. ค้ำมัทพีสำริดรูปนกยูง พบที่บ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี



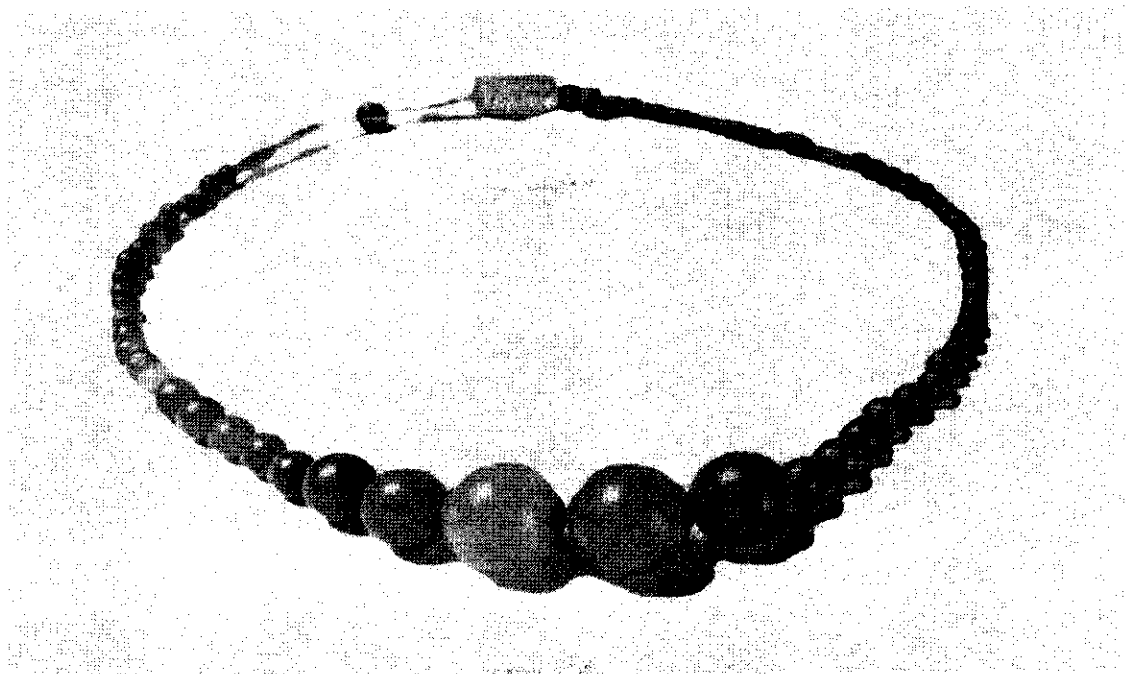
003. ลูกปัดหินฝังสี (etched bead) พบที่บ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี



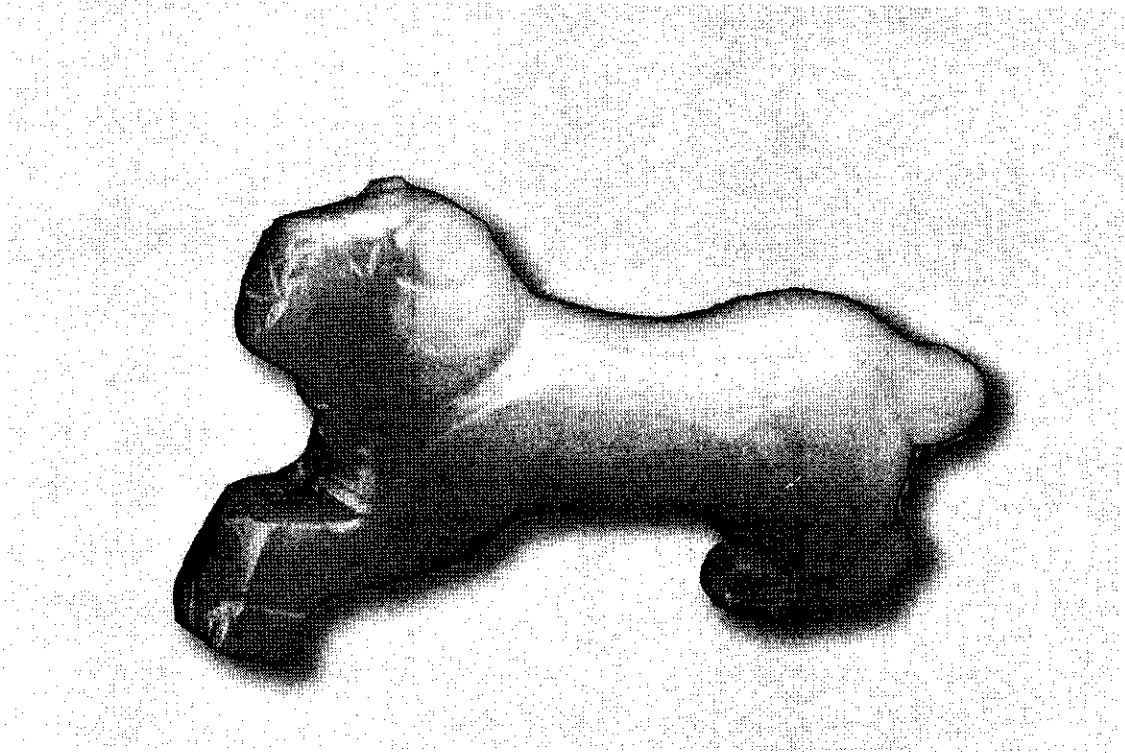
004. ลูกปัดหินฝังสี (etched bead) พบที่ถ้ำตาบอน ประเทศฟิลิปปินส์



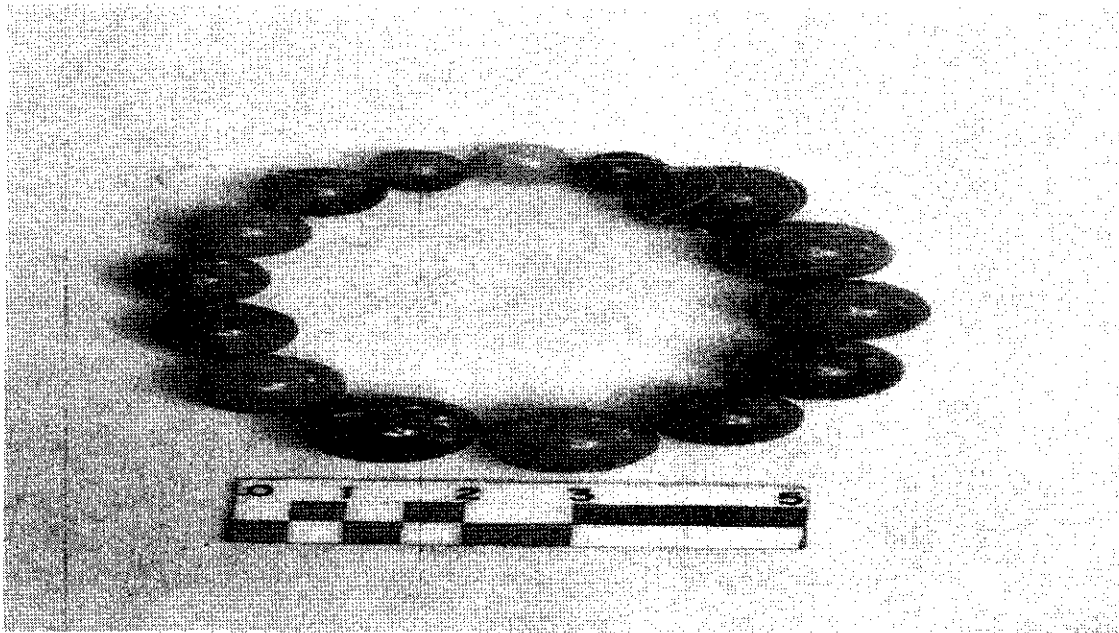
005. ลูกปัดหินฝังสี (etched bead) พบที่อุ้งทอง จังหวัดสุพรรณบุรี



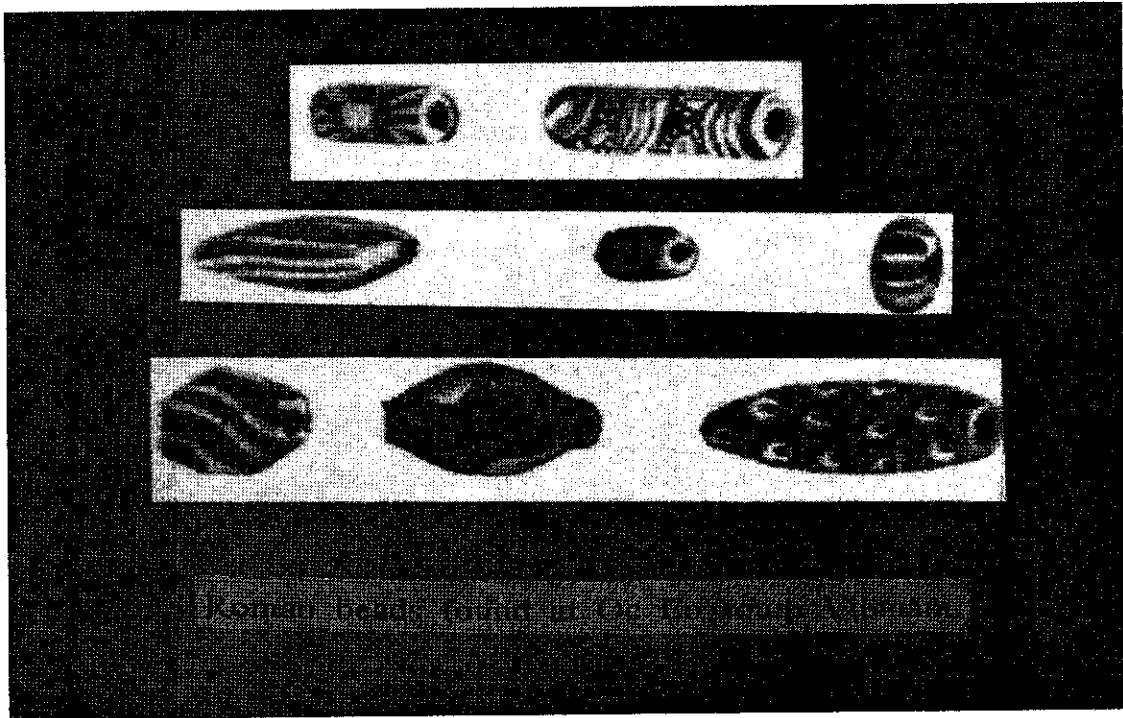
006. ลูกปัดหินคาร์เนเลียน (carnelian) พบที่บ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี



007. ลูกปัดหินคาร์เนเลียน (carelian) พบที่บ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี



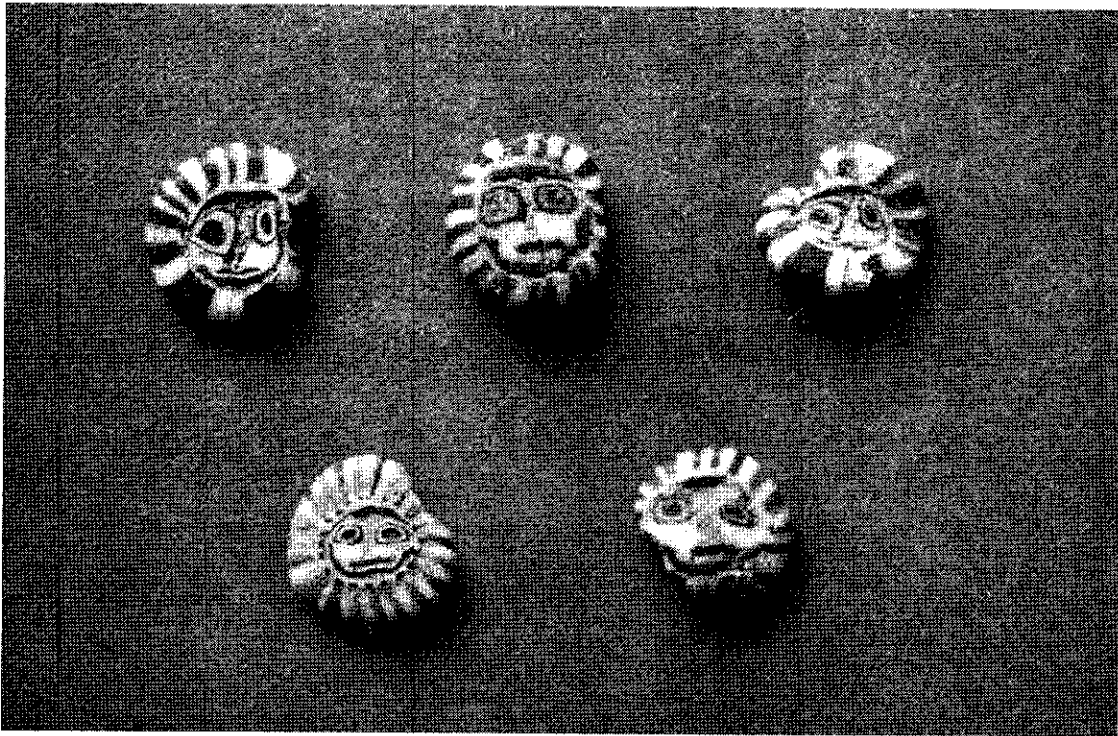
008. ลูกปัดหินคาร์เนเลียน พบที่เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร



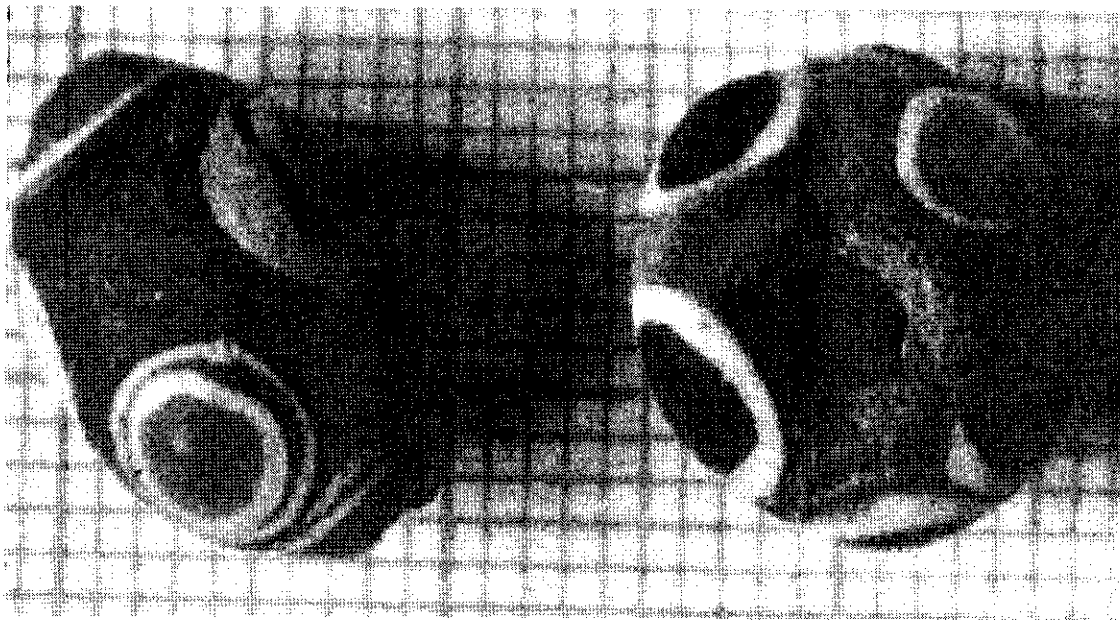
009. ลูกปัดแก้วมีแถบสี(striped bead) พบที่ออกแก้ว(เมืองท่าของรัฐฟูนัน) ประเทศเวียดนาม



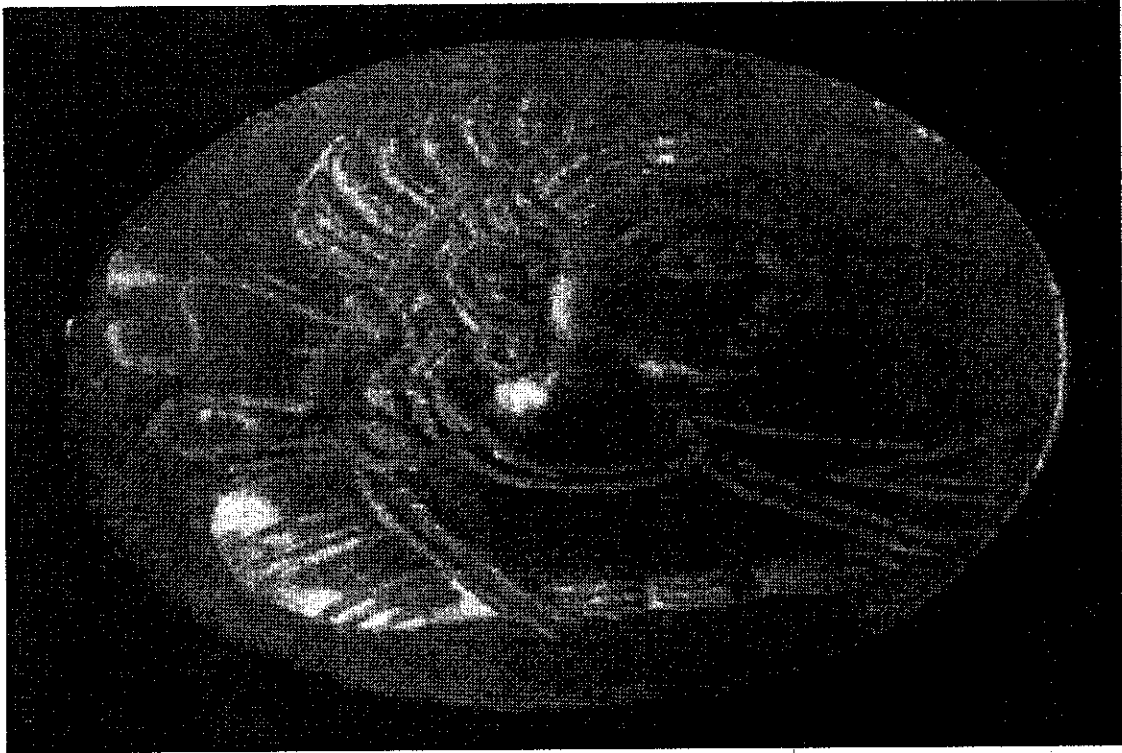
010. ลูกปัดแก้วมีแถบสี(striped bead) พบที่อุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี



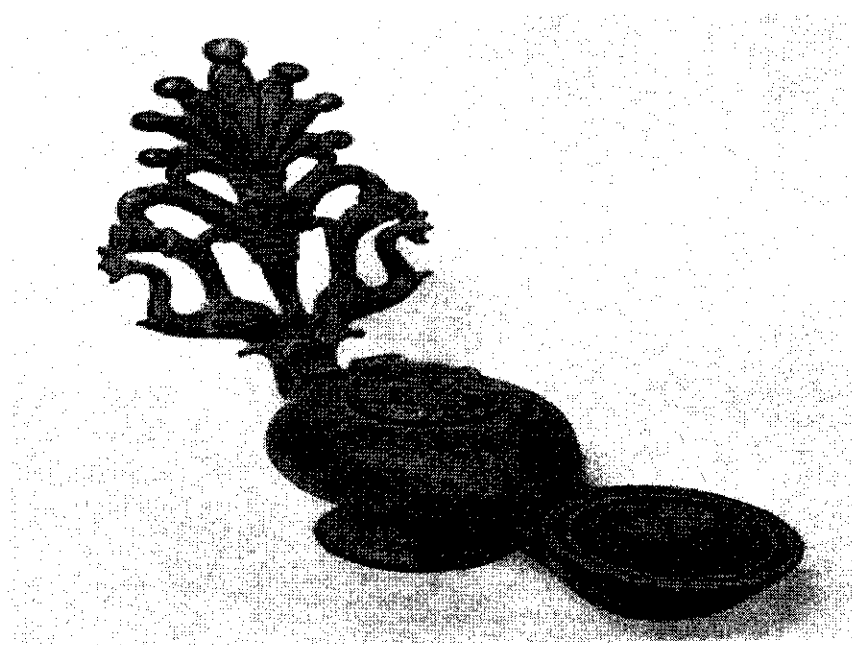
011. ลูกปัดแก้วมีแถบสี(striped bead) พบที่ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่



012. ลูกปัดแก้วมีตา(eye bead) พบที่เกาะคอเขา จังหวัดพังงา



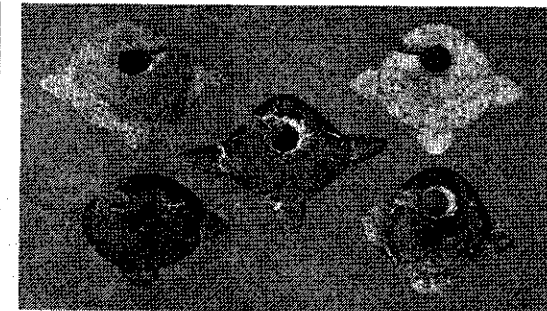
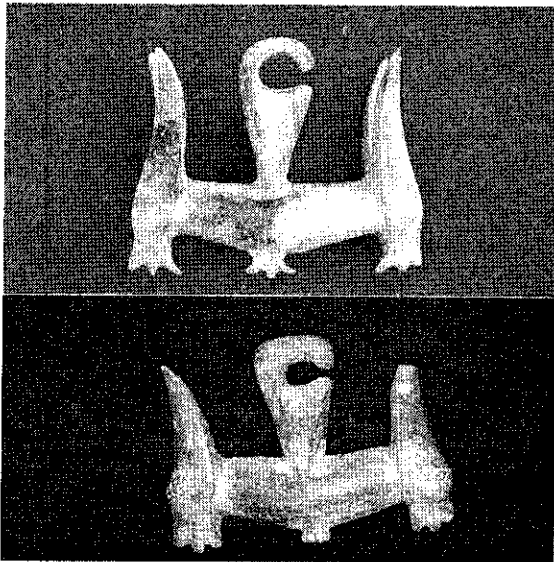
013. หัวแหวนสลักจากหินคาร์เนเลียน พบที่ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่



014. ตะเกียงโรมัน(สำริด) พบที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี



015. เหรียญโรมัน(ทองแดง) ของจักรพรรดิวิกโตริอุส พบที่อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี



2.

1.

016. ตุ่มหูหินสีเขียว 2 แบบ 1) แบบที่เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ คือตุ่มหูรูปสัตว์ 2 หัว และ 2) ตุ่มหูรูปวงกลมมีดอกไม้ ตุ่มยื่นออกมา 3 ตุ่ม จากแหล่งโบราณคดีไคลาญ ประเทศเวียดนาม